

: ČAS :

Znanstvena revija
„Leonove družbe“

Letnik III. Zvezek 10.

Ljubljana, 1909

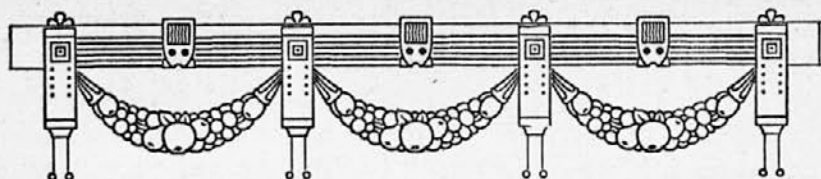
Tisk Katoliške Tiskarne.

Vsebina.

Ali imamo narodno šolo? (Franc Terseglav)	441
Skica razvoja moderne dramatike. (Prof. Adolf Robida)	448
Dijaštvo in socialno vprašanje. (Andrej Veble)	462
Socialna demokracija in znanost. (Dr. Andrej Pavlica)	469
»Drugi vid.« (Dr. A. Useničnik)	476
Nove knjige: Knjige Družbe sv. Mohorja 1909	481
Listek: Slovenska bibliografija. — Nova revija o vzhodni cerkvi. — Kritična izdaja sv. pisma v cerkveno-slovaškem prevodu. — O nestrpnosti Calvinovi. — O Bosni in Hercegovini. — »Vom Urtlier zum Meschen.« — Pjesme. — »Český Slovník boho- vědný«. — Cerkev v Ameriki. — Serafinski Perivoj	484
Glasnik Leonove družbe	488

»Čas« izhaja po desetkrat na leto. Naročnina: 5 kron, za dijake 3 krona.
Za člane »Leonove družbe« je naročnina plačana z letnino. (Letnina rednih
članov 10 kron, letnina podpornih članov 6 kron.) Naročnino sprejema
□ □ Leonova družba v Ljubljani. □ □

Položnice bodo pridejane božičnemu zvezku.

Ali imamo narodno šolo?

Franc Terseglav.

Le peuple, qui a les meilleures écoles, est le premier peuple; s'il ne l'est pas aujourd'hui, il le sera demain.

Jules Simon.

 Nimam namena govoriti na tem mestu o splošnih hibah našega šolstva, čeprav tiče tudi v teh ali morebiti prav v teh korenine onega zla, ki hočem tu nanj opozoriti: tega namreč, da še danes nimamo prave nacionalne šole, šolstva, ki bi bilo v službi narodnih interesov.

Avstrijski narodi narodne šole nimajo — tudi Nemci ne. Interesom nemštva je šola zato prikrojena, ker imajo odločilen vpliv v državi in so vsled tega vtisnili svojega duha tudi državnošolski postavodaji. Tista liberalna državna šolska postava, ki jo tudi naši svobodomiselniki ne morejo nikdar zadosti prehvaliti, je po načelu popolne konkurenčne svobode šolstvo nemštvu prepustila, ker ni varovala narodno šibkejših. Naša državna šolska postava ne pozna ne verskega, ne narodnega varstva za tiste, ki ga potrebujejo, vrh tega pa je oropala starše njihove natorne pravice do vzgoje in uvedla učiteljsko in šolsko-birokraško samovlado. Zlasti pa je usodnega pomena za šibkejše narode in za narodne manjšine tista določba, ki daje staršem svobodo, da smejo svojo deco pošiljati, v katero šolo hočejo — Slovenci lahko v nemško in narobe. Razmerje med Nemci in Slovani je po šolski postavi l. 1869. zakonito tako, kakršno je po liberalnogospodarskih načelih tudi med delodajavcem in delojemavcem. Češki delavec na Dunaju ima pravico svojega otroka pošiljati v češko zasebno šolo, ni mu pa zabranjeno ga dati v nemško. In vendar bi bilo to nujno potrebno. Slovan ima le svobodo, Nемец pa ima zraven še moč. Njemu je kaj

lahko na slovanskega proletarca s sredstvi gospodarskega, meznega značaja pritisniti, da svojo deco pusti vzgajati nemško, kakor to nemškemu kapitalistu, ki ve, da bo slovanski otrok v nemški šoli vsled neznanja učnega jezika le slabo napredoval in ostal zato tudi duševen suženj, bolj prija. Dandanes imamo že nekaj delavske varstvene postavodaje, narodne pa naša država ne pozna in noče poznati.

To je eden temeljnih vzrokov, da nimamo narodne šole. Zato mora naša tendenca za tem iti — tu govorim izrečno za Slovence — da vsaj na Kranjskem, v središču, dobimo nekaj takega, kakor je lex Per ek. Svoboda staršev se mora omejiti v tem oziru, da slovenskega otroka ne bo mogoče spraviti v nemško šolo in seveda tudi ne narobe. Otrok mora in sme le v tisto šolo, koje učni jezik razume. To načelo nacionalnega varstva je tudi z vzgojnega ozira edino upravičeno. Le pouk v materinem jeziku svoj namen dosega in če se dandanes skrbi za idiote, za bebce in pohablence, da dobijo svoje posebne šole in se svojemu pojmovanju in bornim sredstvom, ki jih jim je dala natora na razpolago, primerno poučujejo in napredujejo, se mora pač tudi Slovanom dati prilika, da se njihova deca vzgaja v tistem jeziku, ki je prvi in nujni pogoj, da se sploh česa nauče. Ne gre Slovanom braniti, kar uživajo že kretini!

Kako naša širša javnost šolsko vprašanje pod vplivom liberalne postavodaje popolnoma napačno umeva, kaže fraza, ki se vedno premleva: »Šola ni politicum«. Kaj pa da je! Ni je naprave, ki bi bolj spadala v področje politiškega delovanja in stremljenja, saj je šola vzgojiteljica bodočih državljanov. To smo obširno dokazovali v 4. in 5. številki letošnjega »Časa« v članku »Versko-šolsko vprašanje«, zato se nam zdaj pri tem ni treba delj muditi. Pa je tudi nepotrebno, ker je danes že prodrlo spoznanje, da je bila težnja, šolo zasnovati kakor nekaj absolut, za vzgojo kvarna. To spoznanje je rodilo zahtevo, ki se danes razlega povsod, koder je kaj zanimanja za šolstvo: Dajte narodu narodno šolo! Šola je prva služabnica narodne misli!

Ta postulat je logična posledica socialnega svetovnega nazora, ki se je za liberalnim uveljavil na vseh raznolikih poljih človeškega dejstvovanja. Vzgojeslovje se je postavilo v soglasje s cilji in težnjami družboslovne vede; postalo je socialno. Globokoumni modroslovec Natorp je sestavil načela socialni pedagogiki, njegova dela značijo preobrat na tem polju. (*Sozialpädagogik*, 1898;

Gesammelte Abhandlungen zur Sozialpädagogik, 1907; *Allgemeine Pädagogik in Leitsätzen*, 1905). To gibanje se seveda še ni ustalilo, se še ni ujasnilo in izobličilo, vendar pa temeljne ideje stoje trdno. Načela socialnega vzgojeslovja so: demokratiška vzgoja, ki skrbi tudi za najmanjše in za najbolj zanemarjene, tako da se prav za najmanj sposobne največ vzgojnega dela uporabi, da ne gre nobena moč v izgubo; harmonija med domom in šolo, čimvečja avtonomija šol za različne narodne in verske skupine in intenzivna nacionalna vzgoja.

Tudi praktiško se to vprašanje rešuje in kaže že lepe uspehe. V Ameriki in na Angleškem imajo svoje šolske »settlements«, na Francoskem takozvano »école nouvelle«, v Nemčiji pa »Landeserziehungsheime«, ki izkušajo socialnopedagoška načela udejestviti. Vzgaja se volja in »izobrazuje moč«, kakor je že davni Pestalozzi zahteval. Vzor-pedagog v tem oziru je znani mestni šolski svetnik Kerschensteiner v Monakovem. Težnja, otroke usposobiti za praktično življenje, učiti jih manj potom učitelja in knjige, s pomočjo ušes, kakor potom roke in očesa, navaditi jih samovladanja (šolska »sodišča« in šolski »parlamenti« v angleških collegih), svoboda, ki se učencem daje v izbiranju učiteljev, koedukacija dečkov in deklic, prilika, ki jo ima mladenič, da se za posebno mu priljubljene predmete posebno usposobi, gojenje praktiških disciplin — vse to spada v to poglavje. Tu poudarjamo le to, da vsi, ki se s tem pečajo — imenujemo samo že omenjenega Kerschensteinerja, Francoze Démolinsa, Abbé Cayla in Ernesta Contoua ter Angleža Cecila Reddieja — postavljajo kot najvišji cilj vzgoje na prvo mesto državljansko, narodno vzgojo v službi politiških idealov in socialnih stremljenj naroda.

»Državlansko vzgojo« pozna tudi naša državnošolska postava. A državljan, kakor ga ona pojmi, je tisti povprečni liberalni tip, ki je pri nas po Metternichovi dobi zrastel. Državljan naše šolske postave je buržoà, interkonfesionalec in patriot v zmislu nemškega centralizma. Pravega avstrijskega patriota naša šola ni vzgojila, kakor ni vzgojila narodnih individualnosti. In vendar je za posamne narodnosti v Avstriji bitne važnosti, da se v njihovem naraščaju vzbujajo in goji čustvo, kako različne narodnosti v naši državi po zgodovini in življenjski potrebi, po prosveti in gospodarskem interesu spadajo skupaj in kako je prospevanje posamnih narodov bistveno odvisno od prospevanja cele države. O tem naša šola

nič ne ve, saj dozdej ni nič vedela in smelo trdimo, da bi bila ravno naša šola, ako bi življenje samo ne bilo skrbelo za čustvo vzajemnosti med avstrijskimi narodi, zmožna pravi patriotizem v naraščaju izpodkopati in mu ga zagnusiti. Liberalizem je ohranjal patriotizem le v sitih, takozvani nižji sloji so si ga morali sami poiskati ali pa iti med anarhiste. Izkušnja je pokazala, da je bil gojitelj domovinskega čustva v naši šoli veroučitelj, ki ga je utemeljeval z religiozno-socialnega stališča — učitelj pa ni imel zadostnih sredstev na razpolago, niti ni bil tako vzgojen, da bi bil mogel v tem oziru v otroški duši kaj ustvariti, kar bi bilo držalo.

In kako neki! Ali se ne poučuje še danes na avstrijski ljudski in srednji šoli zgodovina tako, da bije resničnim dejstvom v obraz in jih v interesu neke napačno umevane lojalnosti naravnost potvarja? Avstrijo slika naša šolska oficialna zgodovina kakor nekako hišno posest habsburške rodovine, Nižjeavstrijsko imenuje »Stammland« monarhije in o češki, ogrski ter hrvaški kraljevini govori kakor o vazalnih državah. Tistega procesa nujne spojitve teh skupin, kakor se je v resnici izvršil v obrambo skupnih interesov, pa naša šola ne pozna, dasi bi prav to velikoboj lojalna in dinastiška čustva vzbujalo kakor bedasto kajenje in nerodno pretiravanje. Saj se še danes naša gimnazija družboslovja, državoslovja in ustavne zgodovine komaj upa dotekniti, češ, to je »politika«.

In prav to je rak-rana zlasti naših srednjih učnih zavodov, gimnazij, realk in dekliških licejev ter meščanskih šol in kar je še takih vmesnih vzgojilnic. Kar ima srednješolec od višjih duševnih ved, so forme silogizma in pa nekaj drobcev o peterih čutih in njih tvarnodušnih funkcijah, na tisti meji pa, kjer se modroslovje spaja z življenjem, se ne zna gibati. Socialno dušeslovje, družboslovje, zgodovina modroslovja, kulturna zgodovina in biološke discipline — stvari, ki jih medseboj veže tesna vez — so mu sedemkrat zapečaćena knjiga. Zato tudi ni politične, prave državljanske izobrazbe in tudi ni zmisla za narodno vprašanje. In potem se čudijo veroučitelji in profesorji, da se mladež, seznanja s knjigami in išče vede tam, kjer ni prave. To je pojav samopomoči, ki ga je le s temeljito presnovo našega šolstva mogoče zaježiti. Naš abiturient bi bil lahko politik, v sedanjih razmerah pa je politikaster s pečatom socialno-kvarne prezgodnosti na čelu. Da je tako, temu je v nemajhni meri kriva šola.

Pri tej priliki si ne moremo kaj, da ne bi opozorili na to, kako nedostatna je vzgoja našega učiteljstva. Tožimo, da imamo povečini liberalno učiteljstvo, a hujše je, da ni na tisti višini izobrazbe, na kateri bi moralo biti. Neki slovenski učiteljski strokovni list je hudo tožil, ker je naše katoliško dnevno časopisje ožigosalo razmere na ljubljanskem učiteljišču. Veliko bolje bi bilo, da bi se bil dotični učiteljski list tej graji pridružil. Slovenski učiteljiščnik je celó v vzgojeslovju zelo slabo podkovan, kaj še o njega mejnih vedah, dušeslovju, družboslovju in modroslovju v širšem pomenu! Ta nedostatna predizobrazba je taka, da jo takorekoč lahko z rokami otipleš pri vsakem kandidatu, ki se namerja v svet vzgajat slovenski narod. Da potem o kakí temeljiti narodni vzgoji ne more biti govora, ni čuda, sicer pa se na naših učiteljiščih, ki imajo usposablјati učitelje za vzgojo slovenskega ljudstva, nemščina tudi drugače kot učni in poučni jezik tako šopiri, da malodane prevladuje. Nič ni za prosvetno manjvrednost, ki naše učiteljstvo po krivdi sistema flači, bolj značilno kakor to, da učiteljski krogi niso do danes še nikdar postavili kakega programa, niti s pomočjo svojih organizacij poglobili dela za nacionalno vzgojo, kar se tiče slovenske šole v središču in pa obmejnega manjšinskega šolstva.

Narodnomanjšinsko šolstvo je pri nas skrajno zanemarjeno. Bolj se zanj zanima internacionalna češka in nemška socialna demokracija kakor mi. Več so nam o tem podali sodrugí Nemeč, Renner in Seliger kakor nekateri izmed naših ljudi, ki so se s tem sploh kaj pečali. Narodnostni in narodnošolski program, ki ga je postavila češka socialna demokracija na svojem kongresu 6.—8. septembra t. l., je v mnogoterem oziru vzoren. S samimi šolskimi družbami nam ne bo pomagano. Na slovenskih mejah se je večkrat prav po krivdi učiteljstva na javnih šolah veliko zanemarilo. Zlasti to je značilno, kako slovensko žensko učiteljstvo na mejah svoje narodne dolžnosti vseskozi ni razumelo in se samo čuda hitro potujčilo ali pa vsaj postalo indiferentno, kar je približno isto. Nimamo popolnega narodnega katastra, nimamo študij o fiziških in psihiških, kulturnih in ekonomskih razmerah, posebnostih in medsebojnih razlikah naših narodnih manjšin, zato tudi o manjšinskem šolstvu ne moremo imeti jasnega in izvršljivega programa. Nimamo tipa za manjšinsko šolo, nič učnih načrtov, ki bi odgovarjali posebnim okoliščinam, v katerih žive narodne manjšine, ki jih moramo tudi potom šole navezati na

središče, a jim na drugi strani ne smemo z napačnim pretiravanjem nacionalnega stališča in enostransko vzgojo otežiti življenja in gospodarskega boja med tujci.

Večje važnosti kakor to pa je nacionalna vzgoja v središču, odkoder se nacionalna moč razliva na obodne kraje. Predpogoj za to je podemokratenje šolstva. Dozdaj je bilo šolstvo domena šolskih nadzornikov, bilo je eksemptno, odslej se mora odločilen vpliv dati tudi masam. Prvi korak za to je pri nas pravkar sprejeti šolskonadzorstveni zakon, ki bo čisto po načelu socialne pedagogike zainteresoval za šolstvo najširše ljudske sloje, ki jim je šolstvo namenjeno. Ugovor, ki smo ga ob priliki sprejetja te postave, ki je delo S. L. S., čuli iz liberalnega tabora — da namreč ljudstvo o šolstvu nič ne razume — je pravtak kakor oni, ki ga je liberalizem stavil, ko je šlo za splošno in enako volilno pravico za državno zbornico. Kakor je liberalizem smatral parlament in državno upravo za privileg liberalnega meščanstva, tako ima še danes šolstvo za privileg učiteljske kaste. In prav ta zmota je kriva duševne smrti toliko mladine in skoro popolne neplodovitosti naše ljudske šole za politiško in socialno življenje narodovo. Napake, ki se bodo zgodile, ako se k šolskoizobraževalnemu delu pritegne masa, bodo le začasne, ne bodo globoko segle in se bodo kmalu popravile ter niso v nikakem razmerju z veliko kulturno škodo, ki jo je narodu prizadevalo ljudstvu odtegnjeno šolstvo.

Demokratizacija šole je prvi korak za ponacionaljenje šole. Seveda — dokler tudi država ne bo česa storila, dokler ne bo na primer, kakor pravkar po pravici zahteva profesor Drtina, državnopostavnim potom postavila načela za manjšinsko-šolsko vprašanje, dokler sploh državnošolske postave radikalno ne preosnuje — tako dolgo bo, kar bodo storile posamne dežele, le polovično delo. Da nam je potrebna lex Perek, smo že podudarili. Treba je tudi paziti na šulvereinsko šolstvo, v kolikor ne skrbi za nemške manjšine, ampak izkuša potujčevati. Dosedanji sistem, ki je omogočal v tem oziru prikrivanje in zakotnjačevanje, se mora zlomiti in početki za to so že storjeni. Potem pa je potreba velike pažnje in skrbnega dela pri sestavi slovenskih učnih knjig, da se ne bo v tujem duhu prestavljalo. Vzorni sta dozdej dr. Pečjakova dogmatika in Grafenauerjeva »Zgodovina slovstva«. Boljši kot knjige so seveda dobri učitelji. Ne bi nam škodovali kakí deželni vzorni šolski zavodi, reformna gimnazija,

vzorne nadaljevalne šole itd. Zlasti pa je vzornega višjega zavoda potrebno naše ženstvo, ki se v različnih internatih ali ponemčuje ali pa navaja do verske nemarnosti in površnosti.

Ene stvari pa se moramo nemudoma lotiti tako na ljudski, kakor na srednji šoli. Preden moremo uvesti discipline družboslovnega in narodnogospodarskega značaja — slednje bi bilo želeti zlasti na učiteljskih pripravnicah — lahko pospešimo n a r a v n o s t n o narodno vzgojo, ki je še danes na naših šolah uprav vnebovpijoče zanemarjena. Koliko je že bilo v tem oziru tožba, pa ni skoro nič pomagalo! Naši šolniki se boje, da se ne bi Slovenci odtrgali od nemške kulture —, prazen strah! Da se to ne bo zgodilo, za to bo že življenje skrbelo. Še danes ve srednješolec za vse različne nemške slovstvene struje in šole, — za Gellerta, Gottscheda in Nikolaja se mora zanimati — a o bogato cvetoči hrvaški literaturi ve prav malo; začenja se pri njem menda šele pri Ljudevitu Gaju. Zveze med jugoslovanskim slovstvenim gibanjem in zgodovino seveda tudi ne pozna — zgodovina Balkana mu je menj znana kakor zgodovina Izlanda, ki se o njej pri Eddi in različnih drugih germanskih praepih obravnava. To niso nikaka pretiravanja! In končno — kako se pa goji zgodovina slovenskega naroda na naših šolah? Ali pozna naš naraščaj politički razvoj Slovencev vsaj od leta 1848. dalje? Sicer pa tudi to treba povedati, da se na naših šolah zgodovina vobče prav ne poučuje, saj dozda se ni. Ali n. pr. naš srednješolec umeva ustavno življenje Anglije in njega vpliv na ostale države? Ali mu ni državo-slovje sploh čisto tuje?

Nacionalni značaj šolstva je še od veliko drugih činiteljev odvisen. Glavno pa je, da šolstvo ljudstvu priljubimo. V duhu postave l. 1869. to ne bo nikdar šlo. Dokler pa se v tem oziru ne izpremeni državna šolska postavodaja, nam ostanejo te poti: deželne šolske reforme in deželni vzor-zavodi po modernih socialno-pedagoških načelih, povzdiga nivoja učiteljske izobrazbe in zainteresovanje ljudstva za vzgojna, zlasti pa za nacionalnošolska in nacionalna vprašanja sploh.

Na vsak način pa je zadnji čas, da se jamemo s temi problemi temeljito baviti.

Skica razvoja moderne dramatike.

Spisal prof. Adolf Robida.

Ko je okusila Evropa moč zmagoslavnih čet Napoleonovih, je bila tudi Nemčija globoko ponižana. Sedanjosti ni imela, da bi se ž njo lahko ponašala, ni imela zmagoslavne vojske, — pač pa je doživela trdo ponižanje in žalost, ki jo je silno bolela. Zato so nemški romantiki posegali v preteklost, v srednji vek, ker tedaj je bila nemška moč silna in na vrhuncu. Da so mogli uporabljati stare vire, so proučevali jezik in njega razvoj (Grimm) in jemali snovi iz zgodovine (Uhland, Rückert). Tudi biblične in legendne snovi so si prikrajali, ker je verski motiv nerazdružljiv s srednjim vekom. V vseh tedanjih romantičnih dramah najdemo junaka (Held); ta je sredotočje cele igre, ki ima pravzaprav eno samo vlogo, ki so jo zvali »paradno vlogo« (Paraderolle) (Kleist: Prinz von Homburg). Tedaj se je pojavila nova etapa v razvoju romantike: v študiju starožitnosti se je pozabil lastni individualno-tipični »jaz« pisatelja. A ta »jaz« se ni dal umoriti, ampak stopal je v ospredje in nastale so umetniške drame (Öhlschläger, Zimmermann). Tek časa je rodil retoriko, polno misli in citatov, prepleteno s sentencami (Grillparzer). Zanesli so se tedaj v dramo lirični in epični momenti, kar gotovo ni bilo drami v korist.

V veseloigri je dominiral še vedno Kotzebue, vendar je počasi našla tudi ironija in satira mesta v drami (Heine, Gutzkow).

Vpliv Francoza Scribeja se oglašča. Igra in protiigra (Spiel- und Gegenspiel) se vedno bolj udomačuje: Schillerjev Wurm je petdeset let stari predhodnik vedno pogostejše porajajočih se intrigantov. Pri igralskem osebju nastanejo nove moči, takozvani »intrigantje«.

Počasi se razvije logično iz tega intrigantna »comédie historique«. Mladonemci (Junges Deutschland) so dominirali le v času revolucije od l. 1830. do 1848. Stara romantično-historična drama dobi nov element: tendenca se pojavi. Ta tendenca je dvojna: ali nastopa v historičnem kostumu, brez ozira na sedanost, ali pa v simboličnih maskah tedanjega časa. Vedno pa igra glavno vlogo efekt in učinkovanje! Hlastanje po efektu upravičujejo ti pesniki, saj so po večini čifutje (Gutzkow, Laube).

Tendencia je rodila kritiko razmer; dotlej malo vpoštevani meščan, ki je tvoril pri revoluciji gotovo tridesetodstoten kontingent, prične nastopati v literarnih delih, — nastane meščanska žaloigra (bürgerliches Trauerspiel, Otto Ludwig!).

Vsa tedanja polklasična dramatična literatura pa ni bila nič posebnega, saj je naravni zakon, da pride po višini padec in po Goetheju in Schillerju je morala nastopiti detenta.

Epigoni, ki so se jeli oglašati iz Monakovega, so, če mogoče, še manjšega pomena kot njihovi predniki. Lepota in izraz, torej obleka misli, ekskluzija vsega grdega in neestetičnega in nekaka eleganca in prožnost so tipični znaki te šole (Geibel).

Samo treh mož ne smemo prezreti: ti so Hebbel, Otto Ludwig in Wagner.

Hebbel je zanesel v historične snovi moderne probleme in končaval svoje drame z veliko odprto perspektivo. Tudi je uvedel po svojih delih novo pojmovanje tragične krivde. Njegovi junaki podležejo kulturnemu principu, n. pr. lepota ženske je zanj že tragična krivda! (»Agnes Bernauer«). Vendar ima Hebbel preveč narejenega na sebi.

Otto Ludwig je estetik, ki svoja dela vedno in vedno pili (Platen!), zato je njegova zasluga fina motivacija, preprosto opazovanje in resnični opisi.

Rihard Wagner pa je ustvaril novo opero. Dotlej je dominirala velika opera (Meyerbeer) z neizogibnim baletom; romantiko je zanesel na glasbeno polje Weber (»Oberon«, »Čarostrelec«); melodiozni Verdi je bil ljubljenec občinstva, ki je takoj po premierali popevalo po ulici njegove arije (»La donna è mobile«!). Wagner se je uprl Meyerbeeru, Weberju in Verdiju! Ustvaril je glasbeno dramo, si pisal sam librete in zahteval, da godba slika čustva junakov, to je, da gre godba roko v roki s tekstom, da tekst komentira godbo in obratno. Ustvaril je takozvane »motive«, ki se pri enakih nastopih vedno ponavljajo, in kot trd nacionalec je jemal snovi iz nemškega srednjega veka in učinkoval s silnim pompom in s svojim velikim stilom.

Od leta 1870. do 1885. je umrla nemška drama. Tedaj se je vnela v Nemčiji vojska s Francozi; vsled te vojske je Nemčija pravzaprav kulturno šele zaživela. Doba kapitalizma se je pričela, blagostanje je zavladalo po državi, — a to blagostanje ni bilo splošno, samo nekaterniki so bili oblagodarjeni s stotisoči — drugi so pa temu kapitalu posojali svoje moči. Ti so bili četrti stan — delavci!

Dotlej se na delavce v literaturi ni prav nič oziralo; pač pa na one privilegirance, ki so imeli denar in moč.

Tedaj je nastal pri Francozih takozvani »Sittenstück« (pièce des moeurs) — (»Dama s kamelijami«).

Pri razvoju te vrste iger je imel Scribe brezdvomno svoje zasluge.

Naj govorim malo več o »Sittenstücku«. Pri nas je dominiral precej dolgo, in kritike tedanjih predstav allà »Dama s kamelijami« itd. ga sploh niso mogle prehvaliti.

Sujeti v »pièce des moeurs« so zajeti iz življenja greha, torej iz demimondskega sveta. Spolni, seksualni, religiozni in politični problemi so ozadje, ki je vedno vsaj nekoliko pomešano s socializmom. Vedno in povsod najdemo verolomstvo. Krivda se zvrča vedno na družbo.

Kar se tiče tehnike, ni igran te vrste ničesar oporekati. Ekspozicija je vzorna, romantika neizogibna, salonski pogovori conditio sine qua non, slog blesteč, pointe zaostrene in fino stilizirane, vedno tiči za njimi skrita — teza, dvoboj je neizogiben, istotako konflikt med starši in otroki radi ljubezni. Vsekako ne smemo pozabiti slučajev, ki ne igrajo baš majhne vloge.

Vse osebe, ki nastopajo v »pièce des moeurs« so možje ali dame, ki poznajo svet in ki ne pridejo na parketu nikdar v zadrego. Raisonneurje najdemo povsod, ti so nekako trobilo pisateljevo, ki po njih pove vse, kar mu leži na srcu, — primerjal bi jih antiknim zborom. Vsaka taka drama ima kot neizogiben atribut »scene a faire«, prizor, ki se mora narediti, kjer se uporabi višek efekta, pomešan z jokavostjo. To je efekten in ostro pointiran prizor, na katerega sredotoči vse. (Francillon!) Nositeljica glavne vloge je navadno ženska. Dumas, Augier in Sardou so imena, katerim se pripisuje očetovstvo »Sittenstücku«, posebno Sardou je rafiniran teatralik.

Da je našla ta francoska vrsta drame svojo pot v Nemčijo, je dovolj znano, in če so jo imeli Nemci, smo jo poznali tudi mi. Naši najboljši slovenski igralki, Vela Nigrinova in Zofija Borštnik-Zvonarjeva, sta priznani interpretinji vlog kakor »Dama s kamelijami« itd. »Pièce des moeurs« je predhodnik ali prezgodnji sad naturalizma. Samo na tehniko se je oziralo, na umetnost nikdar. Nastala je rutina; Nemeč ji pravi »Mache«.

Dasi Nemci pravzaprav sami svojih dram te vrste nimajo in so le Francoze kopirali, so vendarle Blumenthal, Kadelburg,

Schönthan in posebno Pavel Lindau možje, ki so imeli dovolj čifutskega na sebi, da so pozabili na umetnost in da so si rajši služili mastne tantieme z »machami«, ki so vlekle vsekdar in povsod. Osebito Pavel Lindau je mož, ki ima pri Slovencih v osebi Frana Govekarja svojega sovrstnika.

Lindau je kritik, dramaturg, urednik, prevajalec iz tujih jezikov — in pisatelj. On je diktator, ki ima pri gledališču vedno glavno besedo. Tej četvorici se jih pridružuje še več, naj le omenim Adolf L'Arronge in Philippi («Za čast»!).

Vsi so v srcu proti moderni, a ker so praktični, so si pridobili od moderne marsikaj in se ž njo tudi javno ne marajo prerekati. To je doba žurnalistike.

Korak naprej in nastala je ključna igra (Schlüsselstück, pièce de chef). Igre, kakor »Husarenfieber«, dominirajo. Proračunjene so izključno na senzacijo in efekt. Aktualnost je njih poglavitni pogoj, reklama njih zvesta spremljevaljica in dobra kupčija njih delež. Te vrste iger sicer niso literarne, a Nemci dolgo časa sploh drugih imeli niso.

V času, ko je bil »Sittenstück« na vrhuncu, ko so politirane besede nastopajočih salonskih levov bili nektar za gledališko publiko, so imeli Nemci samo dva epigona klasikov: Wildbrandta in Wildenbrucha. A oba nista bogvekaj, in če ju pogledamo ostreje, zapazimo na njih marsikaj, kar sta dobila od »pièce des moeurs«.

Na nekoga pa ne smemo pozabiti — na Anzengruberja. Za našo narodno igro ni brez pomena, saj smo videli v Ljubljani njegove igre »Samski dvor«, »Podkriževalci«, »Četrta božja zapoved« in »Krivoprisežnik«.

Anzengruber je prednik naturalizma. Po njem so snovi, ki so uporabljive za na oder, narasle, in ravno v izbiranju snovi ta mož ni bil bogvekaj izbirčen. Originalni nacionalni tipi so ena glavnih vrlin teh ljudskih iger, njegovi župniki, ki zastopajo versko filozofijo, pomešano z liberalno tendenco, so dovolj znani.

Tako smo prišli do moderne. Le glavne podatke sem navel. Če je že nemška literatura bila tako pod vplivom francoske, da se dvajset let ni emancipirala od nje, koliko manj samostojnosti in samoraslosti smemo pričakovati šele pri nas.

Gustav Flaubert velja kot ustanovitelj naturalizma. V tem oziru je epohalen njegov roman »Madame Bovary« (1857). Naturalist po vzorcu Zola, glavnem zastopniku te struje, je znanstvenik. On hodi, kadar in kamor že gre, s svinčnikom in z beležko v roki. Povsod študira. Značajev ne riše iz psihologije duše, ampak zato so dobili ime »kal« (l'ideé).

Obliko spisa, torej zunanjo formo in tehniko, tvori »osebna nota« (l'expression personnelle); čut za opazovanje nazivljejo le »sens du réel«. Pesniško nadahnenje, ženijevo intuicijo in fantazijo zovejo naturalisti »l'imagination«; ta slednja pa je pri teh pisateljih izključena in so ji prideli samo ime.

Kdor ima čut za opazovanje in osebno noto, je že pisatelj. Po teh idejah, oziroma po teh štirih normah, so se razvijali naturalisti konsekventno naprej. Navadni sujeti, ki jih obdelujejo, so: blaznica, cipa, vojašnica, bolnišnica, bureau, pijanec, verolomstvo, dedičnost itd.

To je bilo novo; vse, kar so naturalisti spisali kot slikarji opazovanja, je bilo dotlej v slovstvu neznano.

Nova misel, nova snov in novi možje so pa zahtevali tudi novo obliko, zakaj vsestranska reforma zahteva tudi reformo tehnike.

Prva naturalistična drama je Goncourtova: »Henriette Marechal«; igrala se je 5. decembra l. 1865. v Théâtre français. Ta drama je deloma opozicija prejšnjemu »Sittenstücku«. Začetek vsaj je bil storjen. Tendence igra ni imela prav nobene. Stara gospa ljubi komaj polnoletnega mladeniča. Tak sujet na odru je bilo pa nekaj nezaslišanega.

Vendar najdemo tudi pri naturalistih nekaj concesij —, »pièce des moeurs«; monolog, dvoboj itd. še ni iztrebljen. Negativizem še vedno prevladuje. Tehnika pa je bila povsem nova.

Drugi literarni historiki pa ne priznavajo »Henriette Marechal« kot prvega dela naturalizma, tako n. pr. trdi Strindberg, da je početka te nove struje iskati v Zolovi »Therese Raquin« (1867).

Pa naj bo Flaubert ali Zola prvi, ki je ustvaril naturalistično dramo, to je gotovo, da je po teh poizkusih nastala dolga stagnacija. Po več kot desetletni pavzi je nastopil Henri Becque in spisal l. 1882. dramo »Krokarji«.

In to je pravzaprav začetek moderne. Stare tehnike ne najdemo v tem delu nič več; drama se konča s perspektivo. Počasi se je razvijala iz tega »comedia rosse« (1885); morala se preobrne,

oziroma sploh ne uvažuje. Vendarle je bil tudi sedaj še naturalizem v povojih, dokler ni 9. oktobra 1887 Andre Antoine z »L'Evasion« in »Soeur Philomene« otvoril svojega intimnega gledališča.

Théâtre libre (1887—1894), svobodni oder je epohalen v razvitku moderne.

Pristop so imeli samo vabljeni gostje. Nastanejo »quart d'heure«, četrturke igrice; enodejanke imajo prednost, poda se na odru samo ena scena, odlomek iz življenja (Strindberg).

Glavni postulati, ki jih zahteva prosti oder, so sledeči; resničnost, to je fotografija življenja, naj se postavi na oder; iluzija odra naj se pomnoži do najvišje potence; igralec naj ne igra samo, tudi živeti mora v svoji vlogi (Borštnik). Teatralne poze se ne priznavajo več, teatralika je izključena, govori se tiho, intimno, deklamacije se odpravijo, zato tudi patos izgine.

Sobna oprava, sobni interieur, obleka, maska, kulise, vse je izcizelirano, vse povzeto po življenju. Oder je fotografija življenja. Iz tisoč posameznosti nastane celotna slika. Naj ima igra tudi pet dejanj, pozorišče naj se ne menja. Personal naj bo kolikor mogoče maloštevilen; dramam ni treba dejanja, pač pa jim ne sme nedostajati duševnega slikanja. Nacionalni moment odpade; pisatelji vseh slovstev naj pridejo do besede v problemih, ki so vsem narodom skupni.

Tudi oder naj bo majhen, strop naj krije sofite, vse naj bo intimno, da vzbuja razpoloženje.

Po teh novotarijah bo razumljivo, če najdemo kaj kmalu erotične pogovore, feljtonske drame, bodisi sarkastične ali pa sentimentalne. Rostand, Mirbeau, Lavedau, Lemaître, Bernstein, Courteline so junaki časa.

Pojavijo se kabareti.

Vse to novostrujarstvo je pa pomenilo pravcato literarno revolucijo. Nastal je boj med mladimi in starimi.

Vsaki novotariji sledi opozicija; pristaši te nove struje si niso dali ničesar dopovedati, zato so postali boji med »starimi in mladimi« neizprosni, trdi, a so se navadno končali s kompromisom.

Tako tudi ta ekstremna naturalistična struja ni dolgo dominirala, pač pa so treznejši duhovi vzeli od starih, kar so imeli ti dobrega, in združili z zahtevami mladih in nam tako podali moderno — v pravem in oblaženem zmislu besede.

Že okrog l. 1860. se je pojavil pri Francozih »simbolizem«, ki mu je sledila kmalu nato »nova romantika«!

Tako izvira Ibsen iz nove romantike in iz »pièce des moeurs«, naturalizem pa mu je dal samo tehnične pripomočke in koncentriranost duševnega dejanja.

Iz istih pogojev se je razvil Jacobson, ki je prvi poleg Ibsena zapustil domene naturalizma, blato in stikanje po nelepem, in je prvi naturalist, ki nam riše simpatične ljudi (Nils Lyhne). Ta dva moža sta ženija, kojih pride kot dramatik za nas v poštev samo Ibsen.

Henrik Ibsen (roj. 1828) se je razvil iz šablonskih sentimentalnih početkov v novo romantiko. Postal je filozof, ki je najrajši obravnaval spolni problem in njega socialno rešitev, — zakon. Z dramo »Cesar in Galilejec« se je podal v širni svet. So ljudje, ki trdijo, da se Ibsen nikdar ne postavi na svoje stališče, da ni tendence v njem, da ne pozna pro in contra! (Arnold: Das moderne deutsche Drama). Te in enake trditve sem izkušal ovreči v spisu Henrik Ibsen (Dom in Svet 1905).

Vse Ibsenove drame se prično z viškom. Ekspozicija njegovih del je višek, dejanje samo vedno že pada. Živih ljudi, kot resnično žive, Ibsen ne pozna, vse nastopajoče osebe so problemi. Njegove drame so dolgočasne, ker se vleče filozofija kot rdeča nit skozi vse prizore in ker bi dejanja samega iskali zaman. Zato ne bo Ibsen nikdar dosegel iste slave pri zanamcih, kot jo je pri sodobnikih, dasi mu ženialnosti nihče ne more odrekati. S »Rosmersholmom« je postal simbolik, dokler se kot starček ni popolnoma izgubil v svojih problemih.

Antipod Ibsenov je Björnstjerne Björnson, mož, ki piše moderno, da si ni moderen. On je ljudski govornik, politik in demokrat, pri tem pa ni sovražnik fraz. Njegov »Over avne« (Nad našo moč) in »Fallissement« sta njegovi najboljši deli. Vendar slave ali celo vpliva, kot ga je imel Ibsen, Björnson nikdar ni dosegel.

Pri Dancih je vreden, da se omeni Gustav Wied, ki piše groteske z grobo komiko. Pač pa imajo Švedi moža, ki je eminentne važnosti ne le za slovensko moderno, ampak tudi za svetovno.

Avgust Strindberg (roj. 1849) je mož, ki imponira s striktnostjo in z logiko misli in besedi, s svojim obširnim znanjem in s silno komplicirano psiho. Smelo trdim, tako osovražen, kot je ravno Strindberg, ni bil še izlepa kak pisatelj. Saj sovraži tudi on, in v tem je zašel v ekstrem. Vedno in vedno variira svoj tipični: To je ženska, to je mož; glejte mojo junakinjo, take so vse ženske!

Dasi taji sam misoginstvo, je bil vendar nekaj časa odločen sovražnik žensk, katero sovraštvo se je razvilo iz prvotnega nasprotstva emancipacije. S svojo enodejanko »Gospica Julija« in z dramo »Oče«, je postal Strindberg programatik modernih, ki jim je bilo ime Strindberg — bog. S svojimi enajstimi enodejankami je tiral koncentracijo oseb tako daleč, da n. pr. v »Močnejša« samo ena sama oseba govori, medtem ko druga ves čas molči. Sicer pa odlikuje Strindberga fino opazovanje narave in mojstrska karakterizacija. Vendar pa ni dolgo ostal v tem ekstremu, zašel je kmalu v misticizem, in tudi tega tiral do vrhunca, dokler se v svoji najnovejši publikaciji (Ein Blaubuch) ni vrnil v naročje katolicizma.

Umevno je, da je takov duh, kot je ta slavni Šved, vplival na sorodne duhove. Antifeminizem pri Nemcih (Hartleben) je srkal življenja v Strindbergu. Seveda, da se tako daleč kot Strindberg, ki se vedno in povsod kaj rad suče ob robu prepadov, ni upal ali ni mogel nihče preriti.

Veliko starejši kot francoski naturalizem in njega vplivi je ruski. Vendar se ta »slovanski« naturalizem opira na prakso, medtem ko se za teorijo ne briga. Ko je gledala še vsa Evropa zadivljena na srednjeveške gradove romantike, so imeli Rusi že Gogolja, Dostojevskega itd. In to je kaj naravno.

Rusija ni imela bogve kako razvitega časnikarstva, zato ji je manjkalo literarne diskusije. Silni mraz, velike stepe in sploh mrzla narava ruskega carstva, verski separatizem in večni politični boji so rodili revolucionarne duhove; s tem se je narod separatiziral, bil sam svoj in sam zase. Tako so bili Rusi za ostali svet mrtvi, a sami na sebi so dobro čutili rane, iz katerih so krvaveli. Zato je Gogolj smeje dokazal v svojem »Revizorju« korupcijo, zato je Turgenijev, Balzacov učenec, opisal ruske razmere tako, kot so res. Ni se mu bilo treba bati, da vidi ostali svet rane ruskega človeka, saj v danih razmerah drugi narodi Rusije sploh vpoštevali niso.

Vstal pa je mož, ki gre v svojih spisih skozi višine in nižave človeškega življenja, Dostojevski, ki je v svojih romanih povedal veliko, veliko novega. Dostojevski gre k prostitutki in v brlog hudodelca. On je konservativec in obenem liberalen kot Gogolj. Zanj obstoja gorje v tem, če zaide zapadna kultura čez ruske meje. Vsesal se je v človeško dušo in ušla mu ni niti najfinejša nitka psihe. Vse je orisal, vse detajle, in postal, čeprav šele par desetletij pozneje, učitelj slavnih učencev.

Tolstoj pa je zvezal človeško gorje s perspektivo nazaj. Vrnil se je v apostolske čase in postal oznanjevalec »bratske ljubezni«.

Ta ruski naturalizem nima s francoskim naturalizmom nič skupnega, samo v toliko je važen, da je Rusija neposredni vzrok, da je francoski naturalizem nastal. Sploh je rusko slovstvo, dasi bi to marsikdo in marsikje kaj rad utajil, veliko večjega pomena, kot bi kdo mislil. Interesantna bi bila preiskava, koliko je n. pr. povzel Gerhart Hauptmann v svojem »Pred polnočnim izhodom« od Tolstojevega »Moč teme«.

José Echegaray, mož, ki je dobil Nobelovo darilo, je pri Špancih najslavnejši modernist. Sicer se starih tradicij ravno ne ogiblje, vendar se sme prištevati modernim. Dasi učenec Francozov, variira vedno in vedno stare španske motive o časti (»Locura o santida«, »Galeotto«). V tehniki in ustroju svojih dram je pristaš »Sittenstück«.

Pri Italijanih se je kaj kmalu pokazal Dumasov vpliv. Ferrari, Rovetta, Giacosa so oni trije možje, ki pišejo laške »pièce des mœurs«. Pa niso dolgo dominirali. Del Testa in Gallina s svojo patologijo ljubezni (Montegazza in Lombroso!) sta naturalista, ali kot jim pravijo Lahi »verista«. Največjo slavo si je pa priboril Verga s svojim libretom »Cavalleria rusticana«.

Ko si je priboril Ibsen pot preko Alp, tedaj je slavna igralka Eleonora Duse zaslovela kot neprekosljiva interpretinja mehke moderne ženske duše. In rodil se je Italijanom pesnik Gabrielle d'Annunzio, ki je očaran od Dusine umetnosti in iz ljubezni do nje spesnil več dram, ki so svetovnoslavne: »Mrtvo mesto«, »Francesca da Rimini«, »Gioconda«, »Più che amore«, »Ladja« itd.

D'Annunzio spaja naturalizem, simboliko in romantiko v čarobno krasnem jeziku in ljubi kostum renesance. Kot demon ljubi opojno lepoto, in če bi marmor, ki ga je opisal on, mogel govoriti, bi bile tudi njegove besede polne strasti, vendar prerad zaide v patologijo in perverzno.

Lepota antike v nepopisljivo krasni pesniški dikciji z vso rafiniranostjo moderne duše, to je d'Annunzio. In Duse je postala njegova in Ibsenova interpretinja, kakor je imela »pièce des mœurs« posebno v Sari Bernhardt svojo igralko.

Pri Angležih se je omejila dramatska produkcija skoro izključno na knjigo. Browning se odlikuje po krasnem jeziku, po globoki liriki in je poln mistike, Swinburne je psiholog, vedno in

vedno variira samo človeka. Tennyson je prvi naturalist, Shaw pa moderni satanist, ki si dopada v ironiji in satiri (»Obrt gospe Warren«, »Človek in nadčlovek«) in seksualni perverzist Oskar Wilde piše v raznih aperçujih in duhovitostih in kaj rad invertira dolgočasne tirade o umetnosti. Njegova »Saloma« je dvignila precej prahu in je celo na godbo (Strauß!) vplivala v zmislu divje erotike.

Če pogledamo nakratko nazaj, tedaj vidimo, da je Rusija povečala vsebinski okvir naturalizma, da ga je Skandinavija poglobila in da ga je Strindberg dognal do ekstrema. In od teh treh vidikov so se Nemci učili in spojili v sebi vse tri točke in izkušali doseči tudi na tem polju višek. Zato so si izposodili od vsakega nekaj.

Pri Nemcih moramo pravzaprav začetek moderne iskati v Bleibtreujevi brošuri »Die Revolution der Literatur« (1886).

Tej knjižici je sledilo nešteto brošur in pamfletov.

Za to literarno revolucijo je pa bilo treba predpogojev. Te predpogoje je izpolnil Berlin, saj je naravno, da se širi vsak preobrat in preokret iz glavnega mesta.

Literaren zgodovinar in slavni kritik Scherer je bil profesor v Berlinu. Iz njegove šole sta izšla Brahm in dr. Schlentner, sedanji ravnatelj dunajskega dvornega gledališča. V boju za gledališče sta stala ravno ta dva moža v osredju. Kritika pa je izvor, podlaga vsakemu preokretu in napredku.

Iz centrale so se pričele prve sovražnosti.

Zola je postal krog l. 1880. pri Nemcih znan, a veljal je kot pornograf, pohujšljivec; za modernega pisatelja z umetniškimi intencijami ga ni imel nihče. In v Berlinu niso imeli o Zolu drugega umevanja kot v provinci. Hvalili so malo ali nič vredne pisatelje iste dobe, dokler nista dva žurnalista Henrik in Julij Hart v »Kritische Waffengänge« (1882—1884) opozorila na desolatno stanje sodobnega slovstva, dasi besede »moderna« še nista rabila. Izpočetka sta bila skoro osamljena, zakaj imela sta uprav malo pristašev.

Svoj program sta koncentrirala v teh treh točkah.

1. Proč s kupčijo v slovstvu.

2. Razvoj slovstva ima samo enega sovražnika, in ta sovražnik je srednjost (Mittelmäßigkeit).

3. Naturalizem ni prava umetnost.

Vpliv bratov Hart se je najprvo pokazal v liriki: l. 1883. je izdal Holz »Das Buch der Zeit« in Kamp »Armeuleutlieder«.

Delavstvo je prišlo do besede. Novi, četrti stan, je zaživel tudi v slovstvu in Maks Kretzer osnuje kmalu nato delavski roman.

Tedaj je izdal Bleibtreu svojo »Revolucijo«. Kot krasen in fin polemik je napadel Kellerja, Wildbrandta in Heyseja in jim očitil nezmožnost in neznanje. Kaj se je to reklo v času, ko je bil Heyse ljubljenelec občinstva, lahko vsak sam presodi.

Dasi Bleibtreu ni ustvaril nič pozitivnega in je njegova brošura v jedru negativna in destruktivna, je vendarle kot prvi udaril po šabloni in prvi je Bleibtreu prerokoval, da bo sledila naturalizmu romantika.

Določnega in jasnega programa pa ni podal.

L. 1885. se ustanovi društvo »Durch«; za »moderno« je že ime samo karakteristično.

Hauptmann, Schlaf, Berg in drugi so člani tega društva. Profesor Herman Wolff da v »Allgemeine deutsche Universitäts-Zeitung« tiskati program »Durch« z devizo: »Unser höchstes Kunstideal ist nicht mehr die Antike, sondern die Moderne!« Alea iacta est! Beseda »moderna« si je našla pot v javnost.

Bölsche (sotrudnik Kosmosa) je dal literarnim novostrujarjem naravoslovno podlago in ustvaril tako bazo, na podlagi katere so mladi lahko operirali naprej. Haecklov monizem stopi v ospredje; Bruno Wille preskrbi politično agitacijo, posebno se zavzame za »poetični ateizem«.

V Berlinu se ustanovi etičen klub; Dehmel, Hahnstein, Wolzogen so člani novega društva. Ustanove si po vzorcu Antoine v Berlinu svoj »prosti oder«. Tako je sčasoma iz te prvotne negacije nastal definitiven program. L. 1891. je izdal Amo Holz »Die Kunst, ihr Wesen und ihre Gesetze«.

Sedaj je bil francoski naturalizem na vrhuncu, tirali so ga do ekscesa: »Die Kunst hat das immanente Gesetz, sich der Natur zu nähern. Die größte Kunst ist, daß man einen Menschen so bildet, malt oder beschreibt, daß er mit dem Original kongruent ist.«

V svojem »Papa Hamlet« je Holz praktično izvel, kar je preje teoretično zahteval: municiozno izcizeliranje do skrajnosti. To je pa rodilo dolgočasnost. V l. 1892. izšlih »Neue Geleise« je poostril naturalizem do ostrine, ki je podobna ostro brušeni britvi. Jezik mu je najvažnejše, njegovi ljudje govore tako kot se res govori. Ne gleda na to, če je stavek zaokrožen, tudi se ne boji anakolutov, elips itd.

Med ta novi slog pa je pomešano ono utrudljivo slikanje vsakega najmanjšega praška (pri nas Regali!). Zelo duhoviti Harden (krščen žid Witkowsky) je bil igralec in žurnalist. Kot tak je poznal »sedmo velesilo« in je žurnalistiko bičal z njenimi lastnimi škorpijoni. Ustanovi list »Zukunft«, in dasi sam ni ustvarjajoč duh, ampak le krasen polemik, je napadel v svojem listu dnevno časopisje, dvor itd. in tako revoluciji v slovstvu precej pripomogel do veljave. Izprva se je boril za uveljavljenje naturalizma v prvih bojnih vrstah, a pozneje je prestopil k novoromantikom. Njegov krasni slog in njegova brezprimerna duhovitost sta mu pripomogla, da je postal prvi kritik novostrujarjev.

Kakor v Berlinu, tako so tudi v Monakovem Bierbaum, Wolzogen in Maks Halbe iz te druge centrale delovali za naturalizem, dokler tudi v tretjem središču, na Dunaju, ni počilo.

Herman Bahr, ki je v svojih vplivih in vplivanjih precej viju-gast, je igral glavno vlogo, dokler se mu ni pridružil še dr. Schnitzler. Oba odlikuje lahek slog in gibčnost izraza.

To troje literarnih središč je delovalo za uspeh in procvit moderne. Iz vsakega teh treh središč so izšle iniciative, prvo besedo seveda je imel pa vedno Berlin.

Dne 5. maja 1889 prevzame Brahm vodstvo »prostega odra« in sestavi popolnoma literaren repertoar. Dne 20. oktobra 1889 je bila premiera Hauptmannovega »Pred solničnim vzhodom«. Celo marsikateremu članu »prostega odra« je bilo to preveč, zato se je premiera končala silno burno.

To je bil literaren dogodek prve vrste. Vendar je malo Nemcev sledilo takoj izpočetka Hauptmannu. »Prosti oder« je bil navezan na repertoarje tujih slovstev: Ibsen in Strindberg sta imela prvo besedo. Proti temu sistematičnemu udomačevanju raznih tujih avtorjev je nastopil Brahm in je ustanovil »Deutsches Theater«, ki je imelo nalogo v prvi vrsti skrbeti za domač naraščaj.

Vse postulate novih apostolov drame najdemo v predgovoru Strindbergove »Gospica Julija«. Berlinski »Hammerspiele« in »intimno gledališče« v Monakovem se jih tudi dandanes še drže.

Hegemon in prvobornik novostrujarjev je bil Hauptmann, ki je hodil po potih konsekvantnega naturalizma do svoje sanjske drame »Hanice pot v nebesa«.

Tu si že segata v roke naturalizem in simbolizem, dokler ni v »Potopljenem zvonu« zmagal simbolizem. Vrhunec naturalizma pri Hauptmannu tvori njegova epohalna »Roza Berndova«.

Drugi mož, ki se kaj rad imenuje s Hauptmannom skupaj, je Herman Sudermann. Vendar ta nemški Govekar nima dosti pesniške intuicije, pač pa je dober teatralik po stari šabloni, a z novo moderno obleko. Prvenec »Čast« je poleg drame »Dom« Sudermannovo najboljšo delo.

Naj se omejim samo še na par najbolj slovečih imen. Maks Halbe je zaslovel z dramama »Mati zemlja« in »Mladost«, kjer je njegov patologični Amand (kretin) postal vzor za vse enake »bolnike«. Občutje stopa povsod v ospredje, če sploh ne prevladuje.

Erih Hartlebenov »Rožni ponedeljek« je zaslovel; pisatelj je veren učenec Strindbergov. Njegova »Eine sittliche Forderung« je eno prvih del moderne šole.

Artur Schnitzler (»Liebele«, »Zwischenspiel«, »Anatol«) kaj rad kot zdravnik po poklicu obravnava smrt v najraznovrstnejših variacijah.

Pri vseh teh nešteto drugih delih (Thoma: »Lokalbahn«, Hirschfeld: »Die Mutter«, Bahr: »Der arme Narr«, Schönherr: »Die Erde«) prevladuje »stimmung«. Največjo važnost polagajo ti pisatelji na milieu, na odnošaje in okolico razmer, v katerih se drama odigrava.

Tako so nastale milieuske igre. Vsak stan, ali bolje rečeno: vse vrsti ljudi so že obdelavali pesniki.

Delavska drama: »Weber«.

Beda: »Hanneles Himmelfahrt«.

Prostitutke: »Reigen«.

Žurnalistika: »Erfolg«, »Volksfeind«.

Umetniška drama: »Sodoms Ende«, »Venus Anadyomene«, »Versunkene Glocke«.

Bohema: »Blumenboot«, »Lumpen«.

Politika: »Lokalbahn«, »Naturpark«, »Apostel«.

Šolstvo: »Traumulus«, »Privatdozent«, »Probekandidat«, »Frühlings Erwachten«, »Sittennote«.

Vojaštvo: »Rosenmontag«, »Brüderchen«.

Sodnija: »Das Band« itd., itd.

Kdor je zajel snov iz kakega novega, bolj originalnega milieuja, je bolj reusiral. Koliko uspeha je žel n. pr. Ohorn za svoje skrupcalo iz samostanskega življenja »Bratje sv. Bernarda«.

Tako je naturalistična drama dominirala kakih deset let. Zato si je priboril zmerni naturalizem, ki ne gleda samo na »kako«, ampak ki se ozira tudi na »kaj«, prvenstvo.

Krog leta 1890. so zanesli na Nemško simbolizem. Hitro se je ta novi pojav priboril privrženecv, dolgo časa sta se borila naturalizem in simbolizem brez vidnega uspeha za prvenstvo.

Simbolizem imenujemo ono literarno strujo, ki gleda na tajinstveno »stimmung« in daje predvsem prednost glasbi in blagoglasju besede. Evfonija jim je prvo! L. 1885. je našel Moreas besedo »simbolizem«, ki se je takoj udomačila. Ta simbolizem je samo ena etapa v razvoju do novoromantike.

Naturalizem najde svoj material za snovi v svetu v sedanjosti, v kateri živi, v stvareh in pojavih, ki človeka obdajajo. Simbolizem pa posluša vsak najmanjši in najfinejši tresljaj in pojav človeške duše; to je prvi postulat simbolizma. Šele v drugi vrsti se mu gre za milieu, ki ga povzame najraje iz preteklosti. Simbolizem sam na sebi egoističen je imel deloma svojega filozofa v Nietzscheju.

V prvem času so se zvali ekstremni simbolisti »dekadentje« in njihova teza je bila »l'art pour l'art«. Francoz Verlaine je iskal v psihi vso silo in moč za življenje. Vrhunec simbolizma pa pomeni Maurice Maeterlinck, ki je širom sveta zaslovel s svojo »Monno Vanno«, »Princezinjo Malaine«, »Slepec«, »Čudeži sv. Antona« itd.

Pri Maeterlincku se izgublja vse v noč in meglo. Dejanje se vrši daleč na tujem, ljudje so občutljivi in posebno fini in silno komplicirani značaji kot bi živeli v eteričnih višavah in ne na zemlji. Njegovi junaki nosijo duše na rokah, zato je dialog že skoro patološki. Simbolizem je negativ naturalizma. Bajni in tihi gozdovi, temni hodniki starih gradov, vse nekako somnambulno!

Medtem ko je od l. 1885. do 1890. vladal pri Nemcih naturalizem neomejeno, se je kmalu po l. 1890. razvil zmerni simbolizem, novoromantika, kot protiutež naturalizma.

Harden in Bahr sta dala novi struji program (Bahr 1891: »Über die Würdigung des Naturalismus«).

Glavni pesnik simbolizma je Julij Bierbaum.

Novoromantika ni pravzaprav nič drugega kakor umerjeni, pomirjeni in uležani simbolizem. Glavne poteze novoromantike so fantazija, »stimmung«, forma in pesnikova individualnost.

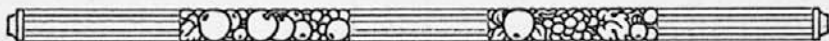
Snov je postranska stvar. Osebna nota in individualna tipičnost je vse. Gre v prvi vrsti le za način (pri nas Vladimir Levstik). Tisk se omejuje. Veliko del se za javnost sploh ne tiska. Prirejajo se inumerirane izdaje. Privatni tiski se množe. Glavna zastopnika novoromantike sta George in Hoffmannsthal.

Tendence novoromantika ne pozna in je torej popolnoma individualna. Glavna snov ji je pesnik sam in to temo variira v tisoč niansah v duru in molu. Nekje sem čital, a ne vem več kje, da je novoromantika »pesništvo prenasičenosti«. Lirika je mati novoromantike, in od svoje matere se še do danes otrok, dasi raste in se razvija, ni mnogo emancipiral.

L. 1899. je Holz zrevolucioniral liriko, odpravil ji rime in dejal, da je oblika sila, ki se nadeva ženiju. Glavna stvar je opazovanje. Zato smo dobili stihične oblike, kratke kot brzovjav.

(Tudi pri nas se kaže ta pojav v »Prvih listih«!)

Vendar se pozna tudi novoromantiki več ali manj vpliv naturalizma. Snovi so vzete iz sv. pisma ali renesance, večinoma pa so pravljice, za vsem pa stoji pesnikov jaz. (»Vitez Blaubart«, »Elektra«!)

Dijaštvo in socialno vprašanje.

Spisal cand. iur. Andrej Veble.

Le représentants des classes élevées sont désignés pour être les éducateurs du peuple et, parmi eux, les jeunes gens ont un rôle spécial à jouer.

Maurice Bellom.

(La mission sociale des élèves 1908 str. 1.)

1. Ali je naša dijaška organizacija, kar se tiče socialnega dela, že na višku svojega razvoja ali ne? Ali nas še čakajo kake nove socialne naloge in katere? Kako naj našo dijaško organizacijo poglobimo in izpopolnimo v socialnem duhu, to je temeljno vprašanje, na katero hočemo imeti jasen odgovor! Uspeh dijaškega socialnega dela se ne kaže samo v številu predavanj in novoustanovljenih ljudskih knjižnic, ampak predvsem v socialnem mišljenju in v rastoči zavesti socialne odgovornosti, ki prošinja vsakega posameznika izmed nas. Socialni duh mora navdajati vsakega katoliško-narodnega dijaka, socialni duh, duh požrtvovalnosti in praktičnega krščanstva. Ideja, da človek ni samo sebi namen, ampak da imamo tudi dolžnosti do svojega bližnjega, do svojega naroda in človeške družbe, ideja, da moramo povesod, kjer gre za

blagor našega ljudstva, svoje zasebne koristi podrediti skupnim interesom in velikemu skupnemu smotru, ta ideja zmaguje in mora zmagati na vsej črti; kajti ta ideja je krščanska.

2. O dolžnostih, ki jih ima akademična mladina do naroda in človeške družbe, so bili v raznih časih različni nazori. Mi, ki živimo v sredi živahnega dijaškega socialnega gibanja, se skoraj ne moremo zamisliti v one primitivne, patriarhalne razmere, v katerih je živel dijaštvo do polovice minolega stoletja. Romantično življenje v vseučiliških mestih, vesele počitnice, poezija, petje in pitje in nazadnje izpiti, to so bile glavne naloge takratne akademične mladine. Saj ji pa tudi družba ni nalagala nobenih javnih nalog. Razmere, v katerih je živel dijaštvo, so bile zelo preproste in enolične: doba brez železnic, brez telefona in telegrafa, brez velike industrije, gospodarstvo še večjidel v sponah fevdalnega gospodarskega sistema, to je milieu, v katerem so živeli takratni dijaki.

Z ustavnim življenjem v evropskih državah se je začela za dijaštvo druga doba. Narodna in politična probuja posameznih narodov je privabila tudi akademično mladino, da je stopila v vrste svojega naroda in se ramo ob rami z njim borila za njegove narodne in politične pravice. Dijak je nastopal kot politik, kot buditelj svojega naroda. Primerjajmo leto 1848. in 1867. v Avstriji. Toda zgodovinski razvoj je pokazal, da politika ne more biti nikdar delokrog akademične mladine. Dijaštvo se vedno bolj odvrta in se mora odvrtači od politike.

3. Stojimo torej pred tretjo dobo in pred vprašanjem: Kake javne naloge naj ima vseučiliška mladina sedaj?

Poleg svetovnega naziranja, ki bo odslej naprej v zgodovini dijaškega gibanja vedno ločilna parola, je brez dvoma socialni problem eden izmed najvažnejših za dijaštvo. Socialna revolucija ali socialna reforma, to bodeta ločilni paroli ne samo v javnem političnem življenju, ampak tudi med dijaštvom. Okolica, ki nas obdaja sedaj, je popolnoma drugačna, kakor je bila pred sto leti, razmere so danes mnogo bolj komplicirane nego prej. Zmagoslavje moderne tehnike je temeljito preustrojilo vse naše življenje in mišljenje. Gospodarski liberalizem in kapitalizem je povzročil veliko večjo revolucijo v našem socialnem življenju nego je bila francoska revolucija v političnem oziru, večjo in nevarnejšo za tegadelj, ker so njene posledice tako dalekosežne in usodepolne. Prodiranje velike industrije, propad malih podjetij kot nujna po-

sledica neomejene konkurence, delavsko, obrtno in kmetško vprašanje, skratka socialno vprašanje, to je danes alfa in omega vsega našega javnega in privatnega življenja. In to vprašanje je rodil liberalizem, čigar dete je kapitalizem.

Toda še hujša in nevarnejša kriza nego ona, ki jo je povzročil kapitalizem na gospodarskem in socialnem polju, je kriza moderne družbe na etičnem, verskonravnem polju. Foerster piše v uvodu svoje knjige »Jugendlehre« (str. 3) sledeče: »Bistvo socialnega vprašanja tiči pravzaprav v tem, ker nismo istočasno z našo oblastjo nad darovi in silami zunanje prirode podvrgli elementarnih in živalskih nagonov v naši človeški naravi. In tako stojimo pred dejstvom, da moderna družba v duševnem in nravnem oziru ni kos neizmernim tvarnim silam, ki jih je razvila z vedo in tehniko. Civilizacija je tehnična oblast nad prirodo, razvitje brezštevilnih potreb — kultura je podrejanje vseh individualnih potreb duševnim življenjskim silam, oblast človeka nad lastno naravo. Brez take kulture je civilizacija nesposobna za življenje; zato je življenjsko vprašanje naše moderne družbe, ali ima še moč, da svojo tehnično civilizacijo zopet podredi temu, kar imenujemo duševno kulturo, ali pa je vse naše duševno in tehnično znanje brez rešitve obsojeno v to, da pospešuje samo tvarni raffinement in o tem nravno razbrzdanost.« Tako Foerster. Veliko vprašanje, če ne jedro socialnega vprašanja sploh! Težišče socialnega vprašanja ne leži na gospodarskem, ampak na etičnem, verskonravnem polju. »Au fond des toutes les choses nous trouvons la religion« (Proudhon). Na dnu vseh reči najdemo religijo.

4. Ako torej vprašamo, kaj naj bo naloga akademične mladine sedaj, moramo reči: Študij perečih socialnih vprašanj (verskih, gospodarskih, narodnih) in na podlagi tega študija sloneče socialno delovanje. Z vprašanjem socialnega dela stoji dijaštvo pred svojo tretjo dobo in pred svojo bodočnostjo, piše dr. Karl Sonnenschein v listu »Soziale Kultur« (Kann der moderne Student sozial arbeiten? Soziale Kultur, 28. letnik, januarjeva številka 1908).

5. Dolžnost akademične mladine je, da se peča s socialnim vprašanjem; izpremenjene gospodarske in socialne razmere nas silijo k temu. Pa tudi družba, v kateri živimo, zahteva, da delujemo na socialnem polju. »Odspodaj prihaja drugačen rod, kakor

je bil prejšnji,« pravi Naumann,¹ »rod, ki pri vseh stvareh vprašuje: zakaj? Zakaj so predpravice za nekatere, ki jih drugi nimajo, zakaj imajo dijaki zlato mladost, dočim imamo mi temno? Zakaj imajo oni štiri leta nedeljo, dočim mi v štirih tednih dostikrat nimamo niti ene?« Tako govorijo naši delavski sloji; kajti čut pravičnosti, ki je v našem ljudstvu in v njegovem pravnem naziranju šestokrat bolje razvit ko v takozvanih »višjih« krogih, jim pravi, da morajo biti dolžnosti ne samo za ljudstvo, ampak tudi za inteligenco. Ljudstvo zahteva, da imej samo tisti bogastvo in pravice, ki si je te dobrine zaslužil v potu svojega obraza, z delom. »Večna kakor krščanstvo — je napisal slavni krščanski sociolog Vogelsang — večna ostane ideja, da sme in more samo delo za skupnost — in samo to — podeliti pravico, svobodo in čast.«² Nam ne sme biti vseeno, ako se godi ravno produktivnim, delavnim slojem, kmetom in delavcem, primeroma najslabše, ki s svojimi žulji vzdržujejo državo. Saj tvori vsa človeška družba velik organizem, če hira deli tega organizma, hira vsa družba. Iz ideje socialne vzajemnosti ali solidarnosti, da ima namreč vsak sloj in vsak član posameznih slojev v človeški družbi posebne funkcije in naloge, da družijo vse sloje in vse člane človeške družbe velika skupna vez — bratstva in božje podobnosti ter skupni namen, časni in večni blagor, izvira ideja socialne odgovornosti. Nujen korelat socialne odgovornosti pa je dolžnost socialnega dela.

6. Že kot dijaki moramo posegati v socialno življenje, da ublažimo nasprotstva med odtujenimi socialnimi sloji. Ne samo na polju gmotnega blagostanja vidimo dandanes nevarna nasprotstva, še večje in nevarnejše nasprotje se kaže na polju duševne kulture. Kako velikanska razlika med izobrazbo imovitih in revnih slojev! Velikansko število analfabetov v gospodarsko zaostalih in revnih krajih nam izpričuje, da je izobrazba še vedno nekak privilegij za bogatejše sloje. Ali ni ravno v tem ena največjih socialnih krivic? Tu se nam nudi hvaležno polje, da že kot dijaki delujemo za povzdigo splošne ljudske omike. V tem tiči socialni pomen našega izobraževalnega dela. (Analfabetskih tečajev je tudi pri nas treba n. pr. na Koroškem, kjer slovenski otroci ne znajo niti čitati latinice, ker so vse ljudskošolske knjige spisane z nemškimi črkami!)

¹ Cit. Sonnenschein, Soziale Kultur, 1. števil., str. 4.

² Die sozialen Lehren des Freiherrn von Vogelsang 1894, str. 12.

Nasprotniki dijaškega socialnega dela nam sicer pravijo: Dijak nima za take stvari niti dovolj časa, niti dovolj zmožnosti. Kdor hoče socialno delovati, lahko začne pozneje, ko stopi v življenje. Dijak pa se naj drži svojih knjig. Čudno je, da se taki ugovori ne slišijo tam, kjer se je dijaško socialno delo najprej začelo in kjer je sedaj primeroma najbolj razvito n. pr. v Angliji. Navadno imajo te pomisleke tisti, ki sami nimajo resne volje, da bi socialno delovali. Vsi razlogi, predvsem pa vzgojeslovni govorijo za to, da moramo že kot dijaki začeti socialno delovati. Socialno delo je za nas le priprava za bodoče življenje, praktična šola za vzgojo našega značaja in poglobitev našega socialnega življenja. Prvo in glavno pri našem socialnem delu je: socialna vzgoja samega sebe, delo za ljudstvo je za nas le sredstvo v dosego tega namena. Vsi pedagogi poudarjajo, kako važna je pri vsakem mladem človeku ne le umstvena izobrazba, ampak tudi izobrazba srca in volje. Pravega socialnega mišljenja in čutenja pa si najlaže pridobimo v naših mladih letih, ko je naše srce za to najbolj dovzetno. Kali, ki poženejo v mladem srcu, ne izruje niti najljutejši vihar poznejšega življenja. Vedno in vedno se vrača človek k vtisom in spominom svoje zorne mladosti, naj pridejo kakršnikoli viharji, ti mladostni spomini ostanejo vedno lepi in trajni, ker večno mladi.

7. Ravno kot dijaki pa imamo najlepšo priliko, da poglobimo svoje socialno mišljenje ter razširimo svoje socialno obzorje. Mi vsi smo večalimanj vzrasli v bedi in pomanjkanju. Že na gimnaziji smo okusili, kako grenek je kruh, ki nam ga reže tuja roka, še bolj pa na univerzi. Kot dijaki živimo v najožjem stiku z našim ljudstvom, poznamo njegove težnje in njegovo trpljenje. Komu se še ni vsililo vprašanje: Zakaj se godi meni tako slabo, četudi sem pošten in marljiv? Zakaj pa živi *x* ali *y* v razkošju, dasi je lenuh? Odkod toliko nasprotje v imetju? Kako so zaslužili Rotschild, Morgan, Rockefeller in drugi svoje ogromno bogastvo? S kako pravico dobivajo ti dannadan stotisočake, da, milijone, dočim naš kmet in naš delavec dostikrat nimata niti par vinarjev za sol in petrolej? Tako modruje in razmišljuje pri nas že najnavadnejši delavec, nam izobražencem pa bi naj bilo to vprašanje tuje? Ne! Razmere, v katerih smo zrasli, nas silijo, da proučujemo položaj našega kmetskega in delavskega stanu. Na univerzi imamo najlepšo priliko, da spoznamo velikanski kontrast med bogastvom in revščino velikih mest in moderne

kulture sploh. Že kot dijaki preživimo in okusimo socialno bedo, pa da ne bi razmišljali, odkod in zakaj je tako? Tega ne moremo razumeti. Mlad, izobražen človek, ki ima le količkaj resnosti v sebi, se ne more izogniti tem vprašanjem. Čisto navadna posledica je potem, da izkušamo pozneje, ko stopimo v življenje, na tem ali onem polju sodelovati za moralno in gmotno povzdigo našega ljudstva. Največji uspeh dijaškega socialnega dela se kaže ravno v tem, da se vcepi že v mlado srce zmisel za blagor ljudstva. Ako mladina socialno misli, čuti in dela, bo tudi inteligenca. Zato pa kličemo: Več socialnomislečega dijaštva! In imeli bomo tudi več socialnodelujočega razumništva.

8. So pa še drugi, praktični razlogi, zakaj moramo socialno delovati ter se socialno izobraževati. Naša šolska izobrazba je pomanjkljiva in ne zadostuje za praktično življenje. Koliko se danes govori in piše o reformi srednjih šol. Ravnotako važna, če ne važnejša je reforma naših vseučilišč. O reformi srednjih šol se piše, a se pozabi, da je treba začeti z reformo najprej pri profesorjih, ne pri dijakih; a to bo zopet šele tedaj mogoče, ko se preosnujejo naša vseučilišča. Pa tudi od te reforme ne smemo preveč pričakovati; kajti usodepolno nasprotje med teorijo in prakso bo vedno ostalo.

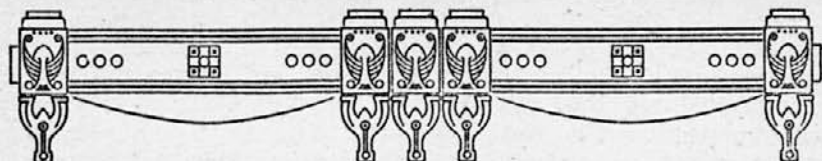
Dandanes skoraj ni človeka, ki bi ne rabil socialne in narodno-gospodarske izobrazbe. Pravniku, ki hoče kdaj javno delovati, je treba narodno-gospodarske in socialne izobrazbe. Kar se na vseučiliščih predava, ne zadostuje. Zdravnik mora dandanes poznati temeljne pojme socialnega vprašanja, ker drugače sploh ne more spoznati vzrokov raznim boleznim n. pr. boleznim, ki so v zvezi s stanovanjskim vprašanjem, čisto strokovnim boleznim, ki se pojavljajo pri raznih obrtih in raznih panogah industrijskega dela. Da je socialna higiena še tako zanemarjena, si razlagamo samo tako, ker se zdravniki premalo zavedajo svojih socialnih dolžnosti. Zakaj vodijo na Slovenskem naše abstinenčno gibanje duhovniki, ne zdravniki? Ker se intenzivno bavijo s socialnim vprašanjem. Da rabi končno tudi duhovnik socialne in narodno-gospodarske izobrazbe, tega mi ni treba poudarjati.

9. Kar se tiče dijaškega socialnega dela med Slovenci, smemo mirno trditi, da se je slovensko katoliško-narodno dijaštvo zavedalo svojega socialnega poslanstva. Na organizatoričnem in izobraževalnem polju je že veliko storilo. Poglejmo samo našo vrlo Slovensko dijaško zvezo! Komaj tri leta obstoja in že more pokazati

tako lepe sadove svojega delovanja. Ko se je ustanovila Slovenska dijaška zveza, so njeni ustanovitelji komaj slutili, kaj je njen namen. Čutili so samo, da je potrebna taka organizacija. Slovenska dijaška zveza je imela l. 1908/1909. 144 članov (1907/1908. samo 83) in 52 podpornih članov, priredila je v tem letu 143 predavanj (v drugem letu svojega delovanja samo 40) in je ustanovila do sedaj že 13 knjižnic. Knjižnica v Črnomlju, ki šteje 342 knjig, je začela poslovati 20. septembra 1908, do danes pa se je izposodilo že do 2000 knjig. Vsaka knjiga je bila torej izposojena približno šestkrat. Člani Slovenske dijaške zveze prirejajo tudi ljudske veselice in dobre igre. Slovenska dijaška zveza šteje 6 pododborov (za Štajersko, Koroško, Gorenjsko, dalje notranjski pododbor, pododbor za ribniško dolino in belokranjski pododbor). Namen teh pododborov je podrobno delo med ljudstvom, študij kulturnih in gospodarskih razmer in vodstvo dijaške organizacije v dotičnem okrožju. Omenjam samo delovanje koroških bogoslovcev. Začetkom letošnjega leta se je ustanovil v Celovcu odsek za ustanavljanje mladinskih knjižnic, bogoslovci so prevzeli v tem odseku tajništvo. V teku petih mesecev so ustanovili 43 mladinskih knjižnic, ki štejejo 2500 knjig. Slovenska dijaška zveza je letos založila in izdala brošuro »Boj za slovensko vseučilišče« in potovalno listino za svoje somišljenike, da omogoči dijakom potovanje po slovenskih dežalah. Denarni promet Slovenske dijaške zveze je znašal v minolem poslovnem letu 7914 K, 4197 K 46 vin. dohodkov in 3716 K 86 vin. izdatkov.¹ Ti podatki dokazujejo, kako lepo se razvija ta dijaška organizacija. Nikakor pa ne mislimo, da je že vse dosegla, kar zmore taka organizacija. Če jo hočemo še bolj okrepiti in izpopolniti v socialnem oziru, nam je zopet potreben socialni študij, preučiti moramo zlasti, kako dijaki v tujini socialno delujejo. Čudili se bomo, ne da smo se začeli socialno gibati, ampak da smo se začeli tako pozno.

¹ Iz poročila, ki ga je podal predsednik S. D. Z. na letošnjem občnem zboru v Ljubljani.

Socialna demokracija in znanost.

Dr. Andrej Pavlica.

Pred kratkim so nemški listi hvalili knjigo: *Der moderne Sozialismus in seiner geschichtlichen Entwicklung* von Dr. Michael Tugan-Baranowsky.¹ O pisatelju Dr. Tugan-Baranowskem so pisali, da je najboljši teoretik med socialisti, ki je izpopolnil, kar je nedostatnega v Marxu, in popravil, kar je ta zagrešil.

Zanimivo je vedeti, kako si pomagajo sedanji socialistični teoretiki iz zagate, v katero so se spravili s svojim marksizmom. Iz knjige dr. Tugan-Baranowskega je razvidno, da socialisti sami do danes ne vedo, v čem je znanstvena podlaga socialističnemu naziranju in kaj je pravzaprav socializem.

Dr. Tugan-Baranowsky piše na str. 9: »Deshalb kann nichts fehlerhafter als die allgemein verbreitete Ansicht sein, daß die Theorie des Sozialismus ganz und gar in den Arbeiten von Marx und seiner Schule enthalten sei. In den genialen Arbeiten des Autors des ‚Kapitals‘, deren Bedeutung ich durchaus nicht herabzusetzen geneigt bin, ist nicht die Theorie des Sozialismus enthalten, sondern die Theorie des Kapitalismus, der kapitalistischen Entwicklung, die zum Sozialismus führt. Was aber den Sozialismus — den Zukunftstaat — anbetrifft, so hat Marx die Theorie dieses Staates beinahe gar nicht berührt... Dadurch erklärt sich auch die von mir hervorgehobene sonderbare Tatsache, daß, während das Banner des Sozialismus immer mehr und mehr zum Banner der Arbeiterklasse der ganzen Welt wird, der Begriff des Sozialismus als eines bestimmten gesellschaftlichen Ideals immer noch nebelhaft, verschwommen und unklar bleibt.«

Dalje pravi dr. Tugan-Baranowsky, da je začetek socialne demokracije francoska revolucija. V tej dobi je šele vzkliklo svetovno naziranje o enakosti človeške osebnosti. To enakost pa je teoretično utemeljil edini Kant, ki pa ni bil socialist. V znanem klicu: Prostost, enakost in bratstvo, je najvažnejša beseda: Enakost, ki se da najteže dokazati. Edini Kant je dal v svojem spisu: *Metaphysik der Sitten* nauku o enakosti trdno, granitno podlago.

Kantov nauk, o katerem pravi dr. Tugan-Baranowsky, da je granitna utemeljitev (granitfeste Begründung) socializma, je ob kratkem ta-le: Vse stvari rabijo lahko kot sredstvo, le človek in ž njim sploh

¹ Dresden. Verlag von O. V. Böhmert, 1908.

vsa razumna bitja so smoter sama na sebi. Vsakega človeka moramo pri svojem delovanju vpoštovati kot smoter in ne kot sredstvo, ki naj služi naši volji. To je splošnoveljaven npravstveni vzor, ki ga je rodilo humanistično naziranje, ki je podrlo že brez števila svetišč, a je uklonilo glavo pred najvišjim svetiščem, t. j. pred človekom. Ljudje imajo sicer razne lastnosti, dobre in slabe, a vsi imajo človeško naravo, ki ima absolutno, najvišjo vrednost. Naj bo človek kakršenkoli, naj ima tudi najzaničljivejše lastnosti, vendar ga ne smemo rabiti kot sredstvo, ampak kot najvišji smoter. (»Die Menschen haben verschiedene Eigenschaften: die einen flößen uns Achtung ein, die anderen Verachtung und Entrüstung. Aber jeder Mensch, sogar der niedrigste, trägt etwas in sich, das einen absoluten Wert hat, einen Wert, der über alles geht — das ist seine menschliche Natur. Wie der Mensch auch sein möge, wir sollen ihn immer nicht als Mittel, sondern als höchsten Zweck betrachten.«) Vsak človek ima vrojeno pravico, ki je ne more ne izgubiti, ne oddati, da zahteva tako ravnanje do sebe. Stari filozofje, kakor Platon, so smatrali druge narode za manjvredne. Po novem naziranju ima človeška osebnost v vsakem človeku neomejeno in absolutno vrednost. Zato je ravnanje Helenov in Rimljanov s sužnji po sedanjih nazorih nemogoče. Vsi ljudje, pa naj bodo kakršnikoli, imajo enako človeško osebnost. Dr. Tugan-Baranowsky vzklika: To je pravo krščanstvo! Najneznatnejši človek je najimenitnejšemu enak, ker oba imata enako svetišče človeške osebnosti. Iz tega sledi dalje Kantov nauk o vrojenih pravicah. Vrojena pravica je pravzaprav ena sama, namreč prostost. Iz te izvira enakost, ki ni nič drugega kot neodvisnost od drugih. Človek je sam svoj gospod. V tem zmislu so vsi ljudje enaki, čeprav imajo različne in neenake lastnosti. Vsi imajo enako pravico do življenja, sreče in vpoštovanja. Vsi so enaki z ozirom na absolutno vrednost človeške osebnosti. Kant sicer ni bil socialist, pa je nehote in nevede utrdil temelj socializmu. Kant je celo zagovarjal lastninsko pravico, kar je očitno krivo. A le v nauku o enakovrednosti človeške osebnosti je teoretična utemeljitev socialističnega svetovnega nazora. Socializem je prizadevanje, spraviti v dejstvo tisto pravico, ki je ne moremo ne oddati, ne izgubiti, namreč enakovrednost človeške osebnosti (str. 12). Ne zadostuje pa le govoriti, da so vsi ljudje enakopravni (gleichberechtigt), treba jih je enakopravne narediti. Ker pa je človeškemu življenju podlaga gospodarsko vprašanje, zato se tudi socialno delovanje najbolj dotikuje gospodarstvenega reda. Tu hoče socializem napraviti enakopravnost, ustvariti nov gospodarstveni red. Potemtakem bi se morala glasiti definicija modernega socializma tako-le: Socializem je gospodarstveni red, po katerem je radi enakih dolžnosti in enakih pravic do družabnega dela in dosledno do uživanja sadov tega dela izkoriščanje enega dela človeškega rodu po drugem nemogoče.

Dr. Tugan-Baranowsky sklepa: Če je človeška osebnost v vseh ljudeh enakovredna, je teoretična utemeljitev socializma mogoča, če pa zavržemo teorijo o absolutni in najvišji vrednosti človeške osebnosti, moramo obenem zavreči tudi socializem. Nauk o enaki in absolutni vrednosti človeške osebnosti je torej temeljni nauk socializma.

To je v bistvu teorija dr. Tugan-Baranowskega, s katero hoče utemeljiti socializem. Možu se vidi, da bi rad na vsak način nekaj dokazal, kar je brez dokazov a priori sprejel kot resnico. S Kantovo zablodo o absolutni in najvišji vrednosti človeške narave ali, kakor se tupačam izraža, človeške osebnosti, hoče dokazati popolno enakost vseh ljudi. Razlike med ljudmi ne smejo se spričo te najvišje vrednosti človeške osebnosti niti vpoštevati. Do tega sklepa, da so vsi ljudje absolutno enaki, je prišel po drugi poti tudi Marx. Ker smatra ljudi popolnoma enake, zahteva Marx, da se morajo sadovi dela deliti vsem enako, kolikor kdo potrebuje in ne kolikor zasluži.¹

Omeniti treba predvsem, da zamenjuje dr. Tugan-Baranowsky pojme: Enakost, enakovrednost in enakopravnost. O absolutni enakosti ljudi ne more biti niti govora. Pač pa smo vsi enakopravni. Človeška družba je namreč podobna organizmu. Vsak ud ima v tem organizmu določeno mesto in določeno službo. Kakor so na človeškem telesu vsi udje potrebni — čeprav ne enaki — pravtako je v človeški družbi. Vsak ud ima svoj posebni delokrog, svojo službo, svoje pravice in dolžnosti do drugih in do celote. Celota mora skrbeti za vse ude, da se ohranijo v polni moči na svojem mestu. Celoti je polna moč posameznih udov v korist, bolezen in slabost v škodo. Posamezni udje nimajo sicer za celoto enake važnosti in vrednosti, na pr. oko je bolj važno ko prst, vendar imajo vsi udje svojo enakopravnost. Med posamezni udi ne sme biti nobenega nasprotstva. Zdravje in moč enega uda je zdravje in moč drugim, bolezen in slabost enega uda je bolezen in slabost drugim. Vsak ud je torej popolnoma enakopraven na svojem mestu. Enakopravnost ali enakotežje med udi ne zahteva, da bi vsi udje bili enaki, da bi vsi imeli enak stan, enako službo, enako oblast, enak vpliv, enake zmožnosti, enake moči, enako vrednost, enako plačilo itd., ampak zahteva le, da se vsem udom, čeprav medseboj nenakim, na enak način zagotovi popolna prostost v izpolnovanju dolžnosti oziroma uživanju pravic.

To je krščansko načelo, ki ga izraža sv. Pavel (I. list do Kor. 12) tako-le: »Kakor je namreč eno telo in ima veliko udov, vsi udje telesa pa, dasi jih je veliko, so vendar eno telo: Tako tudi Kristus. V

¹ V spisu: Das Kapital na več mestih in v komunističnem manifestu iz l. 1848. Glej tudi: Das Eigenthum nach der Lehre des hl. Thomas von Aquin und des Sozialismus von Franz Walter, str. 158 i. d.

enem duhu namreč smo mi vsi v eno telo krščeni, judje in neverniki, sužnji in prosti, in vsi smo bili enem v Duhu napojeni. Zakaj tudi telo ni en ud, ampak jih je veliko. Ko bi noga rekla: Ker nisem roka, nisem od telesa, ali zato ni od telesa? In ko bi uho reklo: Ker nisem oko, nisem od telesa, ali zato ni od telesa? Ko bi bilo vse telo oko, kje bi bil sluh? Ko bi bilo vse sluh, kje je duhanje? Zdaj pa je Bog ude razstavil v telesu, kakor je sam hotel. Ko bi bili vsi en ud, kje bi bilo telo? Zdaj pa je sicer veliko udov, eno pa telo. Ne more pa oko reči roki: Tvoje pomoči ne potrebujem; ali pa glava nogam: Niste mi potrebne! Udje, ki se nam slabši zde, so veliko bolj potrebni. Ude našega telesa, ki o njih menimo, da so manj potrebni, z obilnišo častjo obdajamo; in ki so nespodobni na nas, z obilnišo spodobnostjo pokrivajo, ki so pa spodobni na nas, ničesar ne potrebujejo. Bog pa je tako zložil telo, da je tistemu udu, kateremu je manjkalo, obilnišo čast dodelil, da ni razpora v telesu, temveč da ud za uda enako skrbi. In če en ud kaj trpi, vsi udje ž njim trpe, in če se poveljuje en ud, se vesele ž njim vsi udje. Vsi pa ste telo Kristusovo in udje med seboj. In ene je Bog v cerkvi postavil prvič apostole, drugič preroke, tretjič učenike, potem moči, potem dari ozdravljati, pomagati, vladati, mnogotere jezike govoriti, govore razlagati. So mar vsi apostoli ali vsi preroki ali vsi učeniki? Ali imajo vsi moči ali vsi dari ozdravljati ali vsi mnogotere jezike govore ali vsi razlagajo?« Tako Sv. Pavel!

Ali nismo torej ljudje enaki? Človeška narava je v svoji abstraktnosti¹ res enaka, a v konkretnosti ni enaka! Kolikor je človeška narava v vseh ljudeh enaka, so tudi pravice, ki izvirajo iz te narave, enake, kolikor pa je človeška narava v posameznikih neenaka, so tudi pravice neenake. Neenake so zlasti tiste pravice, ki si jih človek s svojim delom pridobiva. To delo izhaja iz človeške, v konkretnosti raznolične narave. Dosledno so tudi pravice, ki jih pridobivamo z neenakim delom, neenake.

Te temeljne resnice ne more nihče utajiti. Dr. Tugan-Baranowsky piše: »Die Ungleichheit wurzelt in der Natur der Dinge selbst: die Menschen werden ungleich geboren — ungleich in ihren physischen Kräften, geistigen Fähigkeiten, moralischen Neigungen, ihrem Geschmack, Bedürfnissen u. s. w. Es gibt keine soziale Ordnung, die diese natürliche Ungleichheit beseitigen könnte. Und weshalb muß man nach ihrer Beseitigung streben? Ist denn die allgemeine Gleichheit eine Garantie für das allgemeine Glück?«

Na ta vprašanja, pravi dr. Tugan-Baranowsky, da je točno odgovoril le Kant: Človek je smoter sam na sebi. Vsakega človeka moramo vpoštevati kot najvišji smoter in nikdar kot sredstvo, ki bi služilo naši volji. Tudi človeka z najzaničljivejšimi lastnostmi moramo smatrati kot najvišji smoter. To je humanistično načelo, ki priznava vsakega človeka kot najvišje svetišče.

¹ T. j. v svojem specifičnem bistvu z vsemi bistvenimi prilastki in drugimi lastnostmi, ki so vsem ljudem obče.

Vprašamo pa, kako more biti človek človeku najvišji smoter, če sta oba enaka? In dalje, ali ima res človeška narava najvišjo vrednost? Ali ni samo Eden najvišji, namreč Stvarnik? Ali ni Bog najvišje svetišče in naš edini najvišji smoter? Ali ni človek stvar Njegova, ki mu mora v ponižnosti služiti in se ravnati po Njegovih zapovedih?

Z naukom o absolutni in neomejeni vrednosti človeške narave, ki ga proglašča dr. Tugan-B., bi rad le dokazal, da so ljudje sploh enaki, t. j. ne le v abstraktnosti, ampak tudi v konkretnosti, in da imajo dosledno tudi vsi enake pravice: *Schaltet man die Lehre vom absoluten Wert der menschlichen Persönlichkeit aus — so bleiben alle demokratischen Forderungen unserer Zeit ein leeres Gerede* (str. 12).

Zato poudarja dr. Tugan-B. na istem mestu: In diesem Sinne also sind alle Menschen von Natur aus gleich, so verschieden sie auch ihren Eigenschaften und Verdiensten nach sein mögen. Sie sind gleich in ihren Rechten auf Leben und Glück, sie sind gleich in bezug auf die Achtung, mit welcher wir uns den Interessen aller gegenüber verhalten sollen — sie sind gleich in bezug auf den unbeschränkten Wert, den die Person eines jeden von ihnen besitzt. Nur von diesem Standpunkt aus kann man das Prinzip der Gleichheit als Grundlage eines normalen menschlichen Gemeinwesens anerkennen.

Te besede so resnične, kolikor zadevajo ljudi v njih abstraktnosti. V svoji konkretnosti nimajo vsi ljudje enakih pravic. Lenuh in zločinec nista enaka pridnemu in poštenemu človeku in ne zaslužita takega spoštovanja in takega plačila kakor poslednji.

Dr. Tugan-Baranowsky navaja Kantov nauk o vrojenih pravicah. Vrojena pravica je pravzaprav ena sama. Prostost (neodvisnost od nasilne svojevoljnosti drugih), kolikor se po splošnem zakonu strinja s prostostjo drugih, je tista edina in prvotna pravica, ki je slehernemu človeku radi človeške narave lastna!

Ta Kantov nauk naj bi bil granitna podlaga socializmu? Kaj je tisti splošni zakon, po katerem naj se naša prostost strinja s prostostjo drugih? Ali ne omejujejo naše in bližnjega prostosti naravni in božji zakoni? Ali je dovoljeno kako dejanje proti bližnjemu, ki nasprotuje naravnim ali božjim zakonom, ki nam ga pa bližnji ne prepoveduje? Prostost, ki jo proglašča Kant, je sam egoizem in nič drugega. Po njem je dovoljeno vse, da le ne nasprotuje avtonomni neodvisnosti bližnjega, ker v tem slučaju bi nam bližnji lahko škodoval. Iz golega egoizma moramo torej spoštovati prostost svojega bližnjega!

Res je sicer, da so vse socialne vrojene pravice, kakor sploh vse socialne človeške pravice pravzaprav ena sama, namreč zunanja prostost ali neodvisnost od drugih. Ta prostost pa ni omejena po avtonomni neodvisnosti našega bližnjega, ampak po naravnih in božjih zakonih. Naša prostost ima od Stvarnika svoje meje, ki jih ne smemo prekoračiti. Ali je morda dovoljeno koga umoriti, če nam ta dovoli? Ali je dovoljen dvoboj? Ne!

Vprašamo dalje: Ali more biti Kantov nauk sploh granitna podlaga kakemu naziranju? Kant pobija v svojem spisu: Kritik der reinen Vernunft izvestnost vsakršnega spoznavanja. Po Kantu je vse spoznavanje subjektivno. Glede praktičnega spoznavanja, na katerem sloni po Kantu naše spoznavanje o človeških pravicah, priznava sicer Kant, da imamo izvestnost, toda le praktično in subjektivno, dočim nimamo glede teoretičnega spoznavanja nobene, niti praktične gotovosti. Teoretično spoznavanje se tiče stvari, ki so zunaj nas, do katerih bistva ne moremo priti nikoli, praktično spoznavanje pa se tiče naše volje, ki je nekaj notranjega. O tej imamo subjektivno, praktično gotovost. Kant je prišel do tega sklepa po svojem nauku o sintetičnih sodbah a priori, ki so človeku vrojene in so zgolj subjektivne. V te sintetične oblike a priori je Kant zavil vse naše spoznavanje, ki zaradi tega nima nobene objektivne vrednosti. Mi vemo le to, kar se nam zdi, ne pa tega, kar je v resnici. Tudi praktično spoznavanje je le nekaj, kar se nam tako zdi, čeprav se nam z gotovostjo zdi. Na praktičnem spoznavanju pa sloni po Kantu vse npravstveno in pravno spoznavanje. Ker se pa socialna veda bavi s pravim spoznavanjem, je očitno, da ne more biti Kantov nauk »granitna« podlaga socialni vedi. Narobe! Kantov nauk izpodmika socialni vedi tla.

Zanimivo je tudi, kar piše dr. Tugan-Baranowsky na str. 55 o Marxovi teoriji: »Somit ist die Mehrwerttheorie, wie sie Thompson und Marx dargelegt haben, d. h. als Folge der absoluten Arbeitswerttheorie bedingungslos zu verwerfen. Aber in ihr ist ein fruchtbarer und wichtiger Gedanke enthalten, der von der sozialistischen Theorie ausgenutzt werden kann und muß. Die Arbeit ist natürlich keine absolute Substanz des Wertes, aber man kann sie als absolute Substanz der Kosten bezeichnen... Unter dem Wert eines wirtschaftlichen Gegenstandes verstehen wir seine wirtschaftliche Bedeutung, als die eines Mittels zur Befriedigung bestimmter Bedürfnisse, der Wert ist etwas Positives, das wir anstreben, das wir begehren. Dagegen die Kosten eines wirtschaftlichen Gegenstandes sind umgekehrt der zu seiner Beschaffung notwendige Aufwand, etwas Negatives, das wir vermeiden, das wir nicht begehren. Wir haben gesehen, daß der Preis eines wirtschaftlichen Gegenstandes (und der Wert ist die Grundlage des Preises) nicht nur von der zur Produktion notwendigen Arbeit abhängt. Aber wodurch werden die Kosten eines wirtschaftlichen Gegenstandes bestimmt? Der Boden ist nicht durch menschliche Arbeit erzeugt und hat doch einen Preis, folglich auch einen Wert. Aber kann er gleichzeitig auch unter die Kategorie der Kosten gestellt werden? Da die Kosten, wie bereits gesagt, ein wirtschaftlicher, zur Beschaffung eines für unsere Wirtschaft notwendigen Gegenstandes nötiger Aufwand ist, und da die Menschheit zur Schaffung des jungfräulichen Bodens nichts aufzuwenden hat, so ist der Boden kostenlos.«

Tako je moderna socialna demokracija zasukala svoj nauk. Pripomniti treba, da teorija Marxova ni popolnoma taka, kakor jo opisuje dr. Tugan-B. Marx pravi sicer v svojem spisu: *Das Kapital*, da je edini vir menjalne vrednosti delo, toda menjalna vrednost je njemu nekaj drugega, kakor se v navadnem govoru imenuje. Marx razločuje, kakor Aristotel, predvsem rabno vrednost od menjalne. In ne le to! On izločuje v teoriji rabno vrednost od menjalne, kakor da bi poslednja ne bila tudi od prve odvisna. Menjalna vrednost mu je le količina dela, ki je bilo potrebno za napravo dotičnega predmeta. Marx je zavrgel program socialnih demokratov, ki so ga sklenili v Goti l. 1875., katerega glavni stavek je: »Delo je vir vsega bogastva in vse omike.« Temu nasproti uči Marx: »Delo ni vir vsega bogastva. Narava je pravitako, kakor delo, vir rabnih vrednosti.« Po njegovem nauku je delo edini vir le za menjalno vrednost. V tem obstoja posebnost Marxova. Po vsakdanjem govoru se menjalna vrednost ne meri le po delu, ki je v kakem predmetu, ampak tudi po naravni kakovosti ali z drugimi besedami po njeni porabnosti ali rabni vrednosti. Rabno vrednost razločujemo sicer tudi v navadnem govoru od menjalne vrednosti, a ne izločujemo prve od poslednje, kakor da bi glede poslednje bilo odločilno le delo in ne tudi nje rabna vrednost. Menjalno vrednost odločuje v vsakdanjem življenju in v konkretnih slučajih celo bolj rabna vrednost nego delo, ki je skrito v dotičnem predmetu. Vedeti pa je treba, da je Marxov nauk povsem abstraktnega značaja in da se ne ozira na konkretne slučaje. V najnovejšem času so začeli tudi katoliški učenjaki zagovarjati ta Marxov nauk¹ kot nauk stare školastične šole. Na podlagi teh svojih naukov je prišel Marx tudi do sklepa, da je treba odpraviti zasebno last zlasti glede proizvodjalnih sredstev. Kapitalisti namreč kupujejo delavca kot drugo blago po menjalni vrednosti, t. j. za malo ceno, ki je neobhodno potrebna za nakup življenjskih potrebščin, s katerimi se vzdržuje v delavcu moč. Delavec pa ustvari s svojim delom veliko več vrednosti, nego je sam po menjalni pogodbi vreden. Na ta način bogatijo kapitalisti. Ta zloraba se da odpraviti po Marxu edinole s tem, da se odpravi zasebna last.²

Tega mnenja je glede zasebne lasti tudi dr. Tugan-B., čeprav mu je Kantov nauk granitna podlaga in je Kant sam zagovarjal pravico zasebne lasti. Ali ni to čudno? Če se je Kant motil glede zasebne lasti, ali se ni lahko motil tudi v naukih, iz katerih izvaja pravico zasebne lasti? Ali se morejo njegove premise, iz katerih izvaja krive nauke, imenovati granitna podlaga?

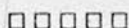
Dalje piše dr. Tugan-B. (str. 56): »Der einzige absolute Aufwand, den der Mensch bei dem Produktionsprozeß zu machen hat, ist seine Arbeit. Zwar ist für die Produktion nicht nur der Aufwand von Arbeit, sondern auch an äußeren Produktionsmitteln notwendig,

¹ Monatschrift für christliche Sozialreform meseca avgusta 1909, str. 491.

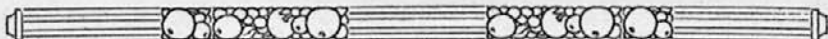
² Glej že navedeno: Monatschrift für christliche Sozialreform na str. 498.

aber diese letzteren bilden keinen Teil des Menschen und, indem er sie verausgibt, verausgibt er nicht sich selbst . . . Indem wir die Arbeit als einzige Substanz der Kosten bezeichnen, erkennen wir sie gleichzeitig an, als den einzigen aktiven Faktor der Produktion, stellen wir gleichzeitig fest, daß das ganze aus der Produktion hervorgehende Produkt nur die Schöpfung der Arbeit ist . . . Daher müssen wir von diesem Standpunkt aus nur die menschliche Arbeit als produktiv bezeichnen, d. h. die nützliche Wirkung aller anderen Produktionsfaktoren dem einzigen aktiven Produktionsfaktor — der menschlichen Arbeit anrechnen!«

Vprašamo, ali ni to pravitako krivo, kakor ono, kar očita dr. Tugan-B. Marxu? Kako je človeško delo edini produktivni faktor; če je treba, kakor priznava dr. Tugan-B., vpoštevati tudi druge zunanje faktorje ali z drugimi besedami stvarjenje božje? To je protislovje! Če je človeško delo res der einzige aktive Produktionsfaktor, se pač ne more govoriti o »aller anderen Produktionsfaktoren«.

Naj zadostujejo ta kratka pojasnila! Knjigo dr. Tugan-Baranowskega: Der moderne Sozialismus in seiner geschichtlichen Entwicklung priporočamo cenjenim čitateljem »Časa«. Iz nje bodo spoznali, koliko je moderna socialna demokracija premenila nauke in taktiko. Zasedovali bodo v njej z zanimanjem in koristjo razliko med socialističnimi in krščanskimi nauki.

»Drugi vid.«

Dr. A. Ušeničnik.

Bilo je 11. junija 1868. Na srbskem trgu Ušica je bilo več kmetov, med njimi Matija Mihajlovič iz vasi Rakovica. Ta naenkrat upre sanjave oči v daljo in zakliče: »Moj Bog, moj Bog, vrt vidim pri Belgradu, kneza . . . glejte, glejte, pada . . . morivec ga je zavrato napadel in zadel . . .« Mož je začel bridko jokati. Mislili so, da je poblaznel. Drugo jutro pa je prišla iz Belgrada vest, da so prej ta dan pristaši Petra Karadjordjeviča kneza Mihajla v Topčideru umorili. Tedaj so prijeli kmeta in ga postavili pred sodišče. Tu se je zopet zagledal in začel govoriti: »Kralja vidim, izgubil je bitko in mora iz dežele — sedaj vidim drugega kralja, ki govori iz Niša po zraku s svojimi ministri; potem pride v Belgrad in ga umore . . . Sedaj pride drugi, tudi ta mora na tuje, njegovega sina pa zaleti usoda na bojnem polju — potem pa pridejo tuji v deželo.«

Pravijo, da je bila cela vrsta prič tega dogodka. Prva vizija se je uresničila. Tudi prvi del druge vizije bi se bil torej že uresničil: Srbija kraljestvo, pridobitev Niša, iznajdba telefona in telefonska zveza med Nišem in Belgradom, odstop Milana, umor Aleksandra . . . Sedaj bi ostal še drugi del, pričakovali so letos, da se uresniči: odstop kralja Petra in smrt njegovega sina v vojski z Avstrijo. A letos se še ni uresničil. Morda se še.

Tu imamo zgled tega, kar imenujejo Angleži »second sight«, Nemci »das zweite Gesicht«, a tudi »Vorgesicht«, »Wahrträumen«, »Vorgeschichte«, učenjaki pa po grškem »deuteroskopija«. Recimo mi, ker nimamo menda domače besede: »drugi vid«.¹ Lani je napisal o tem celo knjigo prof. dr. Fr. Zurbonsen, ki je izšla že v drugi izdaji.² Večjo razpravo je napisal na podlagi te knjige tudi prof. J. Bessmer v »Stimmen aus Maria-Laach« (1909 zvezek 3. in 4.). Kateri je rezultat?

»Drugi vid« definirajo, da je duševna zmožnost, ki ž njo človek poleg tega, kar vidi s čutom vida, vidi v budnem stanju hipoma še drug daljni ali bodoči dogodek. Dogodkov samih tajiti ni mogoče. Goethe, Kant, Schopenhauer so bili o njih prepričani. Tak drugi vid sta imela poleg drugih tudi nemška pesnica Aneta Droste in znani pesnik eposa »Dreizehnlinden« Fr. W. Weber. Gre le za razlago.

Značilno je, da je ta pojav po nekaterih krajih zelo navaden, ko ga drugod skoraj ni ali je vsaj nekaj redkega. Povsem domač je drugi vid na Škotskem, v megleni, sanjavi domovini Osiana. Že l. 1700. je poročal apostolski vikar T. Nicolson v Rim tudi o »seconda vista«. Škotski učenjak dr. Craigie v Oxfordu pa zatrjuje, da je drugi vid ondi še vedno doma. Drugi kraj, kjer je ta pojav nekaj dosti navadnega, je vestfalska zemlja. Že v XVI. stoletju jo je imenoval humanist »vatum nutrix«, dom vidcev. Aneta Droste jih imenuje »die Seher der Nacht, das gequälte Geschlecht«, Fr. W. Weber pa poje, da bivajo na tej zemlji:

Blasse, blonde, stille Menschen,
Träumerische, ahnungsreiche —
Nächtlich flattern Geisterschemen
Durch die Heid' um Moor und Teiche . . .

Zlasti pastirji budni sanjajo, časi podnevi, a še rajši v mesečnih nočeh. Drugi vid obiskuje torej sanjave, zamišljene ljudi v tihih, otožnih, samotnih krajih ob barjih in mužavah. S tem se ujemajo tudi poročila, da sploh vedno bolj pojema. Kultura napreduje in tudi v samote že sega ropot modernega prometa. Tihe sanje izpodriva vedno bolj računajoči um in hladne refleksije drugi vid ne ljubi.

Značilno je tudi, kaj vidijo navadno sanjavi škotski in vestfalski ovčarji. Navadno nesrečo, in kar je še bolj značilno, skoraj vedno le smrt ali požar. Česa pa se preprosti ljudje v tihi samoti

¹ Časih pravijo, da gleda kdo tudi sebe in svojo usodo. Za to sem čital nekje pri Levstiku izraz »sebevid« (Doppelgänger).

² Dr. Friedr. Zurbonsen, Das zweite Gesicht (Köln 1908).

na deželi najbolj strašijo? Ponočnega požara pa blede smrti; ta vzame življenje, oni imetje.

Potem ni čudno, da mnogim drugi vid sploh ni nič drugega kakor halucinacije, v čutilih izražene in na vun projicirane zle slutnje. V samoti imajo ljudje ožje obzorje, zato so tiste predstave, ki jih imajo, mnogo močnejše. Ni pa zameriti preprostim seljakom, da jih zlasti obhaja skrbi polna misel na smrt in požar. Tako sta ti dve predstavi živo zarisani v domišljiji, in skrb, ki jim je pridružena, rada vzbuja slutnje. Ker niso vajeni refleksije, marveč se vdajajo čuvstvom in predstavam, se časih katera teh predstav tako oživi, da je, kakor da gledajo že dogodek. Kar so slutili, to vidijo pred seboj. Slutnja se je upodobila. To je sicer težko dobro pojasniti, a analogije so znane vsakemu. Če se človeku sanja, ali ni vse, kakor da bi se res godilo? In ali se ne sanja rado, kar je v zvezi z mislimi in predstavami, slutnjami in skrbmi? Če je kdo dragih bolan, ali se ne sanja rado, da ga gledamo na mrtvaškem odru? Kdor je bil pa kdaj bolan na živcih, se bo dobro spominjal tudi druge analogije, halucinacij. Človeku se zdi, da je popolnoma buden, in je tudi, a vendar zre pred seboj podobe, mrtvaško glavo ali kaj takega. Pravitako v vročnici človek težko loči resnico in videz. Tako bi tudi drugi vid ne bil nič drugega, kakor neka vrsta halucinacij, žive sanje v budnem stanju ali, kakor smo rekli, upodobljene slutnje.

Činitelja drugega vida bi torej bila: domišljija in čuvstvo, seveda le ob nekem boleznem razpoloženju, na katero vpliva zlasti tudi sanjava, samotna, kakor brezkončna goljava. V tej samoti snujejo malobesedni in boječi vidci svoje sanje. Pesnica Aneta Droste, sama iz takih krajev, pravi, da se spoznajo že po vnanjem videzu: njih obraz je bled, oči vodene in v njih se nekaj čudno bliska, da se človek nehote spomni duhov.¹ V baladi »Vorgeschichte« pa poje:

Kennst du die Bassen im Heideiland
Mit blonden, flächsernen Haaren,
Mit Augen so klar wie an Weihersrand
Die Blitze der Welle fahren?
O, sprich ein Gebet, inbrünstig, echt,
Für die Seher der Nacht, das gequälte Geschlecht!

Bessmer pravi: »So ljudje, ki so mnogo bolj zvezani z naravo; na njih se javijo vplivi, ki gredo mimo drugih brez sledu. Taki ljudje slutijo prirodne dogodke, nevihte itd., ko drugi še ničesar ne opazijo. Seveda so take slutnje o nesrečah, o bližajoči se smrti izprva še zelo nedoločene. Toda v delavnici domišljije dobe pogosto pod hipnimi čutnimi vtiski čisto konkretno podobo... Domišljija in čud delujeta vzajemno, da oživita temne slutnje v drugem vidu. Iz čuvstev se porode slutnje, iz slutenj pa vizije, ki se v hipnem boleznem razdraženju živčevja plastično upodobijo v halucinacijah.«²

¹ Werke IV. 160. — Pri Zurbonsenu o. c. 21.

² Das zweite Gesicht (Stimmen aus M.-L. l. c.) 276.

Toda, kako da se drugi vid uresniči? Seveda, pravijo ti, ki tako razlagajo, kakor se slutnje rade uresničijo. Če je kdo zelo bolan, nas obhajajo težke slutnje, da bo umrl. Ako res umre, se slutnje uresničijo. Te slutnje naj se izpremene v senzitivnem človeku v drugi vid in drugi vid se je uresničil. Ali je to kaj čudnega? Sicer pa je, pravijo, jako težko dognati, kaj je pravzaprav drugovidec gledal. Videl je mrtvega človeka ali požar. Kakor hitro kje gori ali kdo v soseščini umrje, je drugovidec prepričan, da je to videl, in poprej nejasne poteze se mu kar same dopolnijo z novimi resničnimi dodatki. Saj je znano, kako lahko tudi refleksije vajen človek vara sam sebe, če mu je soditi o spominskih slikah. Kako rada uide v tiste slike kaka poteza iz sedanje resničnosti!

»Brez dvoma,« pravi zopet Bessmer,¹ »je pri drugem vidu brez števila subjektivnih halucinacij, ki jih le slučaj zveže s sočasnimi ali poznejšimi dogodki. Sem spadajo vidi, ki so splošni in nedoločeni, brez posameznosti, ki nimajo ničesar, po čemer bi bili v zvezi s prav tem določenim dogodkom. O vidih pogrebov, požarov itd., ki jih kdo tolmači za napovedi, ne da bi mogel kaj določnega povedati, na koga in kam se nanašajo, smemo soditi, da so le halucinacije. Zakaj, da umrje kdo v soseščini, kdo v sorodstvu od pradedi do pravnuka, od strica do ujne in do zadnje svakinje, in sicer v doglednem času, to ni nič čudnega. Pravtako ni nič čudnega, če v selih, kjer so vse koče lesene in strehe s slamo krite, po nepredvidnosti ali vsled strele kdaj nastane požar.« Pri dogodkih, kakor jih navajajo za drugi vid, pa opazujemo prav to, da so se zgodili časih šele čez več mesecev ali celo čez več let.

Isto bi lahko rekli o dogodkih, ko kdo sam sebe vidi, n. pr. ko gleda svojo rakev ali svoj pogreb. Tu seveda ni toliko slučaj, ki družijo vid z dogodkom, marveč slutnja. Morda se človek še prav ne zaveda bolezni, ko že deluje v njem in se nesvestno uveljavlja v čuvstvih, čuvstva pa se izražajo v slutnjah. Te slutnje si iščejo predstav in najbolj domača predstava v smrtnih boleznih je predstava črne rakve, mrtvaškega izprevoda itd. Odtod v razburjenem stanju domišljije halucinacije sebevidstva. Takih dogodkov je mnogo. Dr. Zurbonsen jih je nekaj zbral v svoji knjigi. Oglejmo si enega, ki je sicer že star, a dobro overovljen! L. 1613. se je zbudil nekega dne prof. Fr. Taubmann z wittenberške univerze in odprl oči. Kaj je to? Poleg postelje zagleda rakev; v njej pa leži mrlič. In groza, zazdi se mu, da ima mrlič prav njegov obraz, da je mrlič on sam. Izpčetka je mislil, da se mu sanja. Tedaj se sklone v postelji in gleda nepremično na strašni prizor. Mrlič leži tu kakor v resnici. Šele počasi se podoba razpusti in izgine. Zjutraj je to pripovedoval svojim tovarišem na univerzi in pristavil: sedaj bomo pa šli. In res je kmalu potem umrl. Profesor Erazem Schmidt je sam od tovariša slišal ta dogodek in ga je tudi omenil v nagrobnem govoru: »oratio in Taubmanni memoriam.«² O vidu in dogodku torej ni dvoma.

¹ L. c. 277.

² Zurbonsen o. c. 46—7.

Toda ali se ne da ves dogodek razložiti z zgorajšnjo teorijo o slutnjah? Slutnja je rodila halucinacijo, halucinacija pa je še pospešila smrt. Zakaj dosti naravno je, da se po taki halucinaciji človek ne počuti posebno dobro, in ako je imel že v sebi kal smrtonosne bolezni, je tudi kaj naravno, da tista kal pod vplivom mračnih misli tem prej donese smrt.

Ali je tako vse razloženo? Lahko rečemo, da mnogo. Vendar pa treba priznati, da v vseh slučajih, ki se pripovedujejo, ta razlaga ne zadovolji. Primerimo srbski slučaj! Tega tako ni mogoče razložiti. Kako bi mogel kmet slutiti prav v tistem trenutku, da daleč proč nekdo kneza napade in umori? kako bi celo mogel slutiti, kaj bo prišlo nad Srbijo pozneje? Seveda, vprašanje je, koliko je v tem pripovedovanju resničnega. Profesor Bessmer po pravici poudarja, da bi bilo prvo, kar je treba, zbrati material, in, kar je mnogo težje, urediti ga, ločiti ga, izbrati zares dokazana dejstva. Šele ta bo potem mogoče zares znanstveno preučevati.

A kakšna je perspektiva? Ne posebno ugodna. Telepatije ni mogoče priznati ali vsaj ne razložiti. Bodočih dogodkov, ki so odvisni od tuje, svobodne volje, nihče ne more za gotovo spoznati razen bitja, ki obsega vse čase (Boga). To bi torej mogle biti le nadnaravne prerokbe. A zakaj bi prerokovali samo škotski in vestfalski ovčarji? in zakaj bi se ta dar umikal refleksiji in kulturi? Seveda so mogoči taki nadnaravni dogodki, — krščanstvo nam v nauku o angelih varjih daje preprosto razlago o njih —, toda po pravici pravi Bessmer, da ne kaže iskati nadnaravnega vpliva tam, kjer so pojavi tako tesno zvezani z ognjiščem in grudo kakor pri Skotih in Westfalcih.

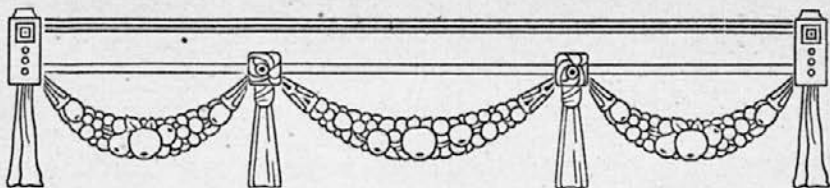
Zadnje besede torej o tej stvari pač še ni mogoče izreči. Ne bo lahko dokazati zmote Goetheju, ki je dejal:

Geheimnisvoll am lichten Tag
Läßt sich Natur des Schleiers nicht berauben,
Und was sie deinem Geiste nicht offenbaren mag,
Das zwingst du ihr nicht ab mit Hebeln und
mit Schrauben. (Faust I, 1.)

Dobro pravi tudi Schopenhauer: »Kdor vsak skrivnostni dogodek smehljaje prezira, temu mora biti svet kaj umeven, zares docela umeven. Tak se pa more zdeti le izredno površnemu duhu, ki niti ne sluti, da smo zatopljeni v morje ugank in skrivnosti in da neposredno in do dna ne spoznamo ne bistva stvari, ne sami sebe.« Kako je že rekel Hamlet: »Je pač več reči v nebesih in na zemlji, kakor pa se šolski modrosti sanja.«

Kajpada se veda ne sme zadovoljiti s takimi odgovori. Nje naloga je preučevati in preučevati. Morda odkrije jutri, kar je še danes uganka, in če ne jutri, morda vendar kdaj. Le škoda, da so bledi vidci vedno redkejši, pa da se tako boje hladne refleksije!

Nove knjige.

Knjige Družbe sv. Mohorja 1909: 1. Marija v zarji slave. — 2. Sveta maša. — 3. Podobe iz misijonskih dežel, I. zvezek. — 4. Pisana mati. Povest. — 5. Slovenske Večernice, 63. zvezek. — 6. Koledar za l. 1910. — 7. Navzgor — navzdol. Povest (za zameno ali za doplačilo 60 v).

Če pogledamo letošnje dari naše ljudske književne družbe, moramo izpovedati, da smo jih prav veseli. Moti nas sicer še to in ono, a je morda to le bolj subjektivno čuvstvo. Splošno so knjige prav lepe in Družba zasluži iskreno priznanje.

Prvenstvo je treba priznati med letošnjimi knjigami vsekako lepemu delu Fr. Riharja: *Marija v zarji slave*. Nič ne zakrivamo, da smo malo skeptično vzeli v roke to knjigo. Bali smo se, da bo morda preveč lepih besedi, a premalo vsebine. Nabožne knjige so neredko take. Zakaj, bi bilo težko povedati. Morda zato, ker bi pobožen človek rad tudi drugim dal tisto srečo, ki jo nosi sam v svoji duši in ki jo je dobil v pobožnosti, a ko hoče povedati, kar čuti, ne more in ne zna. Čuda bi ne bilo, saj o božjih rečeh, kakor pravi sv. pismo, moremo sploh le jecaje govoriti. Časih bo morda to tudi sama »manira«. Tako so zlasti francoske nabožne knjige časih polne neke osladne sentimentalnosti brez jasnih načel, potrebnih za resno delavno življenje. Toda bodisi tako ali tako, veselo priznamo, da smo se o tej knjigi varali. Knjiga je zares lepa, in nič ne dvomimo, da jo bo tudi ljudstvo z velikim veseljem bralo, a ne le z velikim veseljem, temveč tudi z velikim pridom. Ko človek prebira poglavje za poglavjem, se mu zdi, kakor da sliši Marijin »Magnificat«, kako zveni od roda do roda, od veka do veka: »Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes . . . Odslej me bodo blaženo imenovali vsi narodi . . .« Pisatelj kaže češčenje Marijino od prvih početkov Cerkve, v katakombah, na cerkvenih zborih, pri sv. očetih, v redovih, v umetnosti, na Marijinih božjih potih, pri razkolnikih in krivovercih. Seveda bi človek želel, da bi bil zbral še več, da bi bil posamezna poglavja bolj podrobno obdelal, a verjamemo, da eden skoraj ne zmore vsega, in morda to Družba še popolni. Ta knjiga nudi lep celoten pregled, o posameznih stvareh lahko izda kdaj pozneje še posebna dela. Ali bi ne bila lepa knjiga: *Marija v umetnosti* (v petju, poeziji, slikarstvu in kiparstvu)? Bila bi blažilna v religioznem, a tudi v umetniškem oziru. Ali knjiga:

Marijina božja pota? Kako bi ljudstvo spoznavalo druge kraje, druge navade, a pri vseh in povsod našlo ljubezen do One, ki jo samo tako ljubi. Ali: Marija v delih sv. očetov? Krasna zbirka najlepših izrekov in govorov. Ali: Marija v vzhodni cerkvi? Iz vzhodne liturgije bi se dala zbrati cela anthologija najlepših pozdravov, himen in molitev! To so le nekatere misli, ki bi jih lahko pisatelj ali kdo drugi še vpošteval, ki pa seveda ne jemlje tej knjigi cene. Da je knjiga tako lepa, za to je poskrbela tudi družba, ki jo je okrasila z mnogimi skrbno izbranimi slikami (slike umetnikov o M. B., razna božja pota, zlasti pa Marijine cerkve po Slovenskem). H knjigi le še nekaj opazk! Na str. 4. ne ugaja citat: ps. 86. z imenom Marija, ki ga seveda v psalmu ni. Str. 14.: označiti bi bilo treba, da je to, kar se pripoveduje o Marijini mladosti, le pobožno sporočilo, kakor je to omenjeno n. pr. na str. 18. o čudežu pri zaročitvi sv. Jožefovi. Kar pripoveduje pisatelj na str. 96. o sv. Dioniziju, je podvrženo. Tisti Dionizij je Pseudo-Dionysius. Celó negotovo pa je, kar razklada na str. 27. o Marijini smrti; zakaj ni dostavka: staro sporočilo pripoveduje? Isto velja o stavku na str. 28. o Marijinih »ostankih« (nelepa beseda!). Opomba na str. 115 o sabatinskem privilegu je netočna. Tridentinski zbor je le indirektno izrazil nauk o brezmažežnem spočetju, ne slovesno priznal (str. 125). Če torej pisatelj to in ono preveč absolutno trdi, nam pa nasprotno zopet ne ugaja, da glede sporočila o Loretu in Trsatu kar molči, Loreta menda celo ne omeni. Opomnil naj bi pobožno sporočilo, a vzdržal se sodbe. Loreto je pač tako lepa in velika božja pot s tako mogočno zgodovino, da je ne moremo prezreti, pa naj si bo to, kar se pripoveduje o postanku, dejstvo ali legenda. To so le nekatere opazke, ne toliko za kritiko, kakor za dokaz, kako vestno in točno je splošno pisana knjiga, kar morda doslej v takih knjigah pri nas ni bilo tako v navadi. Zato z veseljem pozdravljamo to delo.

Druga knjiga, ki je bo ljudstvo srčno veselo, so Podobe iz misijonskih dežel. Ko je toliko dela doma, smo malo pozabili na vnanje misijone. A škoda bi bilo, ko bi še bolj pozabili. Zato bo Družba od časa do časa izdajala poročila iz misijonov, da bi apostolska ljubezen slovenskega ljudstva preveč ne zamrzela, marveč se nanovo vnela. Prvi zvezek je jako zanimiv. Naš misijonar oče Veselko-Kovač pripoveduje svoje zgone na Kitajskem, prav tako je priobčil o. K. Zakrajšek zanimive črtice iz pisem o. B. Turka z daljnega vzhoda. Jezuit V. Kopatin pripoveduje o razmerah katoliške cerkve v Bosni po okupaciji. Največji del knjige pa zavzema po francoskem delu sestavljeno lepo in živo poročilo o misijonih na Jutrovem. Tudi ta knjiga je bogato ilustrirana. Naj bi kmalu dobili knjigo o slovanskem Balkanu!

Molitvenik Sveta maša (spisal ga je monsignor V. Podgorc) nekaterim, kakor po navadi, ne bo ugajal, a nam se zdi, da bo, če kateri, ta dobro došel. Ne toliko kot molitvenik, teh imamo res že precej, a kot poučna knjiga o daritvi sv. maše. Na 266. strani je namreč zares lepa in hvale vredna razlaga o daritvah in posebej o

daritvi sv. maše. Takih knjig si želimo še več. Vsi ne bodo zadovoljni, a za ljudstvo, ki je krščansko in ki mu je krščanstvo ne beseda, ampak življenje in večno življenje, so take knjige živa potreba. Ne bi bilo napačno, če duhovnik ljudstvu tolmači veliki pomen sv. daritve po tej knjigi, da jo bo ljudstvo še bolj umevalo. (Kar pripoveduje pisatelj na str. 63.—66. iz vizij pobožne Katarine Emerih, se vsaj nam zdi malo verjetno: tisto o tabernaklju, o škofovskem plašču sv. Petra . . .)

Koledar je mnogovrsten kakor vedno. Tu srečujemo našega Finžgarja — mislili smo že, da se je kakor mračni Ahiles umaknil v svoj šotor —, Medveda — celo z bogatimi doneski —, Meška, Preglja, Neubauerja i. dr. Celo msgr. Tomo Zupan je stopil zopet mladeniško na plan (napisal je lep nekrolog učitelju J. Levičniku). S posebnim zanimanjem pa smo čitali sestavek dr. L. Ehrlicha: Sveta gora Atos. To je kulturna slika, kakršnih bi si še več želeli! Naj bi nam pisatelj, ki biva na vzhodu, kmalu zopet kaj več povedal tudi o ondotnih kulturnih in verskih razmerah!

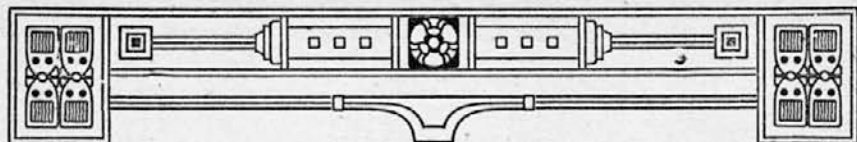
Leposlovne knjige nam je Družba letos podala dve, oz. tri: tri zvezke Večernic (2 zv. 62. in zv. 63.). Ali ni preveč? Nam vsaj bi bolj ugajala še kaka knjiga za ljudsko svetno izobrazbo (socialno, politično, gospodarsko). Radi pa verjamemo, da imajo mnogi najrajši povesti. Sodbo o letošnjih leposlovnih knjigah prepuščamo leposlovnim listom. Čudno se nam pa zdi, da čitamo tu kar po vrsti imena: Iv. Cankar, dr. Vošnjak, Zbašnik . . . Kje pa so naši leposlovci? ali so izgubili zmisel za narodno umetnost?

Za drugo leto nam obeta družba poleg drugih knjig že toliko zaželjeno »Zgodovino slovenskega naroda« (1. snopič), izpod peresa našega zgodovinarja profesorja dr. Josipa Grudna, pa »Legende«, ki jih je spisal, oz. nabral naš pesnik A. Medved. »Zgodbe sv. pisma« bo Družba odslej izdajala posebej, ker je premnogo novih udov, za katere posamezni zvezki nimajo več pravega pomena.

Želimo, da bi se Družba ohranila na višini, ki jo je dosegla in da bi mogla vedno več in več storiti za pravo povzdigo, prosveto in izobrazbo slovenskega ljudstva!

A. U.

Listek.

Slovenska bibliografija. »Čas je denar« pravi pregovor. Tudi na znanstvenem polju velja to pravilo: ne trati časa z delom, ki so ga že drugi dobro opravili, ne nosi svoje leščerbe k solncu in ne puščaj zakladov na strani, temuč posluži se jih in jih naloži v hranilnici, da ti bodejo nosili obresti! — Ali je morda veda manje vrednosti od gmotnih stvari? — Gotovo ne! — Zato pa je treba to, kar je človeški duh že dosegel, porabiti za podlago nadaljnjega dela.

V ta namen nam služi najbolj bibliografija, ki nas pouči o vsem slovstvu za posamezne stroke. Dobro bi bilo, da bi izdajala »Slov. Matica« redno vsako leto slovensko bibliografijo, da, tudi hrvaško, srbsko in po možnosti sploh vseslovensko. Tako pa se zgodi, da je letos izpodrinil slovensko bibliografijo Trubar, prihodnje leto jo bodejo morda poizkusili preskočiti Francozje — in Prešeren gleda tudi še po strani na svoj »Zbornik«.

Slovenska in hrvaška (ter srbska) bibliografija potrebuje vsako leto posebne knjige. Tudi pogrešamo do sedaj popolnoma slovensko pisane retrospektivne bibliografije drugih slovanskih narodov. Treba bo poiskati delavce, ki bodo pisali bibliografijo posameznih strok: bogoslovja, modroslovja, pravoslovja i. t. d. Tudi delo za slovensko bibliografijo je treba porazdeliti; tekočo bibliografijo drugih slovanskih narodov naj objavljajo naše revije, retrospektivno pa »Slov. Matica«.

Tako si ustvarimo prvi redno (četudi samo — vendar vsaj vsako leto) izhajajoči »Bibliografski vestnik«, ki bo približal Slovence znanstvenemu delovanju drugih slovanskih narodov.

Toda ne samo slovenski znanstveniki, tudi drugi Slovani se bodejo ozirali na naš »Vestnik«, če bo tega vreden. —č.

Nova revija o vzhodni cerkvi.

Doslej izhajajo že štiri revije o vzhodni cerkvi: Slavorum litterae theologiae, Echos d' Orient, Bessarione in Revue de l' Orient chrétien. V začetku leta bo začela v Rimu izhajati še ena revija, namreč »Revue des Eglises byzantines«, ki se bo predvsem ozirala na slovanske cerkve; prinašala bode tudi izvirne dopise iz Peterburga, Moskve, Odese i. dr. Ta revija bo posebno zato zanimiva, ker jo bode izdajal odbor katoličanov vzhodnega obreda; v tem odboru sta dva ruska konvertita prof. Vl. N. Zabugin in protoierej S. K. Verigin (udeležil se je II. velehradskega shoda). Glavni urednik bo prof. Zabugin. Revija bo izhajala šestkrat na leto; administracija je v knjigarni M. Bretschneider, Rim, Via del Tritone 60; naročnina 12 lir za celo leto!

Kritična izdaja sv. pisma v cerkveno-slovanskem prevodu.

Cerkveno-slovanski prevod sv. pisma spada med najboljše in najstarejše evropske prevode sv. pisma. Doslej še nimamo znanstvene, kritične izdaje tega prevoda. Ena izmed najvažnejših nalog ruskih bogoznancev in filologov bi bila prirediti tako izdajo celega sv. pisma.

Cerkovnj Věstnik (1909, str. 35) in Moskovskija Vedomosti priporočajo, naj bi se ruske duhovne akademije (= bogoslovske fakultete) takoj lotile tega dela. Kot najvažnejši razlog zato navajajo, da je za tako važne cerkvene reforme, kakor se sedaj pripravljajo v Rusiji, predvsem potrebna temeljita in znanstvena revizija poglavitnih virov krščanske vere in krščanskega bogoslovja.

F. G.

O nestrpnosti Calvinovi, znanega genevskega reformatorja, podaja zgodovinar N. Paulus v 5. zvezku letošnjih »Histor. - pol. Blätter« podoba, ki je kaj malo ugodna za reformatorja. Francoski protestantski teolog Weiß poizkuša namreč v »Bulletin de la société de l'histoire du Protestantisme français« (LVII. Paris 1908) Calvina glede na afero Servet nekoliko opravičiti. Paulus zavrača Weißa na podlagi nebrojnih virov. Stvar s Servetom se je tako-le pletla. V Vienne je živel španski zdravnik Servet pod imenom Villeneuve. Stopil je, ker je tudi on bil neke vrste reformator, s Calvinom v korespondenco. Dopisovala sta si nekako od 1546. do 1548. Prekinil je dopisovanje Calvin, ki ni mogel trpeti, da je imel Servet drugačne nazore kakor on. Že l. 1546. je Calvin pisal svojemu prijatelju Forelu, da Serveta, ako bi prišel v Genevo, ne bo pustil živega iz rok. Za zagrizenost in nestrpnost Calvinovo je to pismo tako značilno, da ne bo odveč, ako objavimo dotično mesto iz njega. »Servetus nuper ad me scripsit ac literis adiunxit longum volumen suorum deliriorum, cum thrasonica iactantia, me stupenda et hactenus inaudita visurum. Si mihi placeat, huc se venturum recipit. Sed nolo fidem meam interponere. Nam si venerit, modo valeat mea auctoritas, vivum nunquam exire patiar. (Calv. Opp. XII. 283.) L. 1553. je Servet izdal svoje delo »Christianismi

restitutio«. Tiskalo se je naskrivnem, podpisal se je M. S. V. Nekdo je Calvinu poslal takoj en izvod in slednjemu tudi izdal tiskarja. Calvin pa je potom nekega Viljema Trie Serveta in tiskarno denunciiral papeževemu inkvizitorju Mathieu Ory, ki je stvar naznanil dalje kardinalu lyenskemu Tournon in viennskemu nadškofu. Pri preiskavi tiskarne se ni nič našlo, Servet sam je tajil, da bi bil spisal kako krivoversko knjigo. Inkvizitor je zato prosil Arneya — kateremu je omenjeni Viljem Trie o celi stvari pisal, pozivljajoč ga, naj Serveta inkviziciji naznani — naj od Trieja dobi kaka dokazila. Trie je Arneyu pisal, da izvoda samega ne more poslati, pošlje pa 17 Servetovih pisem Calvinu. Šele na podlagi te korespondence je inkvizicija v Vienu Serveta dala zapreti; Servet seveda ni mogel več tajiti. 7. aprila 1553 pa je zbežal iz ječe, 13. avgusta istega leta pa pride v Genevo, da se poda v Napolj. Pa še tega dne ga je Calvin dal zapreti in postavil pred sodišče, ki ga je par dni potem obsodilo na grmado. V Vienu je posvetno sodišče Serveta kmalu po begu obsodilo formalno na smrt, v svojem pravoreku pa se izrečno sklicuje na pisma Calvinu. Duhovsko sodišče pravi 23. decembra 1553: »Visis... decem et septem epistolis ad Johannem Calvinum descriptis« (Calv. Opp. VIII, 853), posvetno pa v omenjenem pravoreku: »Veu par nous les pieces iustificatives des dites heresies, mesmes les epistres et escriptures de la main du dit Villeneuve addresses a Me. Jehan Calvin precheur de Geneve.« (Calv. Opp. VIII. 785.) Da je Calvin namenoma po Trieju denunciiral papeški inkviziciji, dokazuje ves proces in odločno trdijo vsi zgodovinarji, ki so se s tem bavili, tako Anglež Willis (Servetus and Calvin;

London 1877), Holandec van der Linde (Michaël Servet, een Brandofier der gereformeerde Inquisitie; Groeningen 1891), švicarski zgodovinarji Galiffe (Notices généalogiques sur les familles genevoises IV; Geneve 1866: »Ce fut lui (Trie), qui à l'instigation de Calvin écrivit à Lyon«), Roget (Histoire du peuple de Genève IV. 1877) in Dierauer (Geschichte der schweizerischen Eidgenossenschaft; Gotha, 1907: »Er (Servet) wurde nach einer Denunciation, an der Calvin mitschuldig war, eingekerkert). Najbolj pa velja sodba gotovo nepristranske in mnogouvaževane »Realencyklopädie für protestantische Theologie«, ki tako v izdajah l. 1884. in l. 1897. kakor v izdaji 1906, čeprav v slednji nekoliko omiljeni obliki, Calvina dolži denunciacije. Weißovo opravičevanje ne opraviči Calvina. Najbolj pa Calvina obtežuje, da je svojo očitno denunciacijo, storjeno seveda po posredovavni osebi, drzno utajil, češ, kako more med menoj in papežem, »med Kristusom in Belialom«, satanom, biti kakšna zveza! Tako slove to mesto v Calvinovi brošuri »Obramba pravoverja o sv. Trojici pred pustolovskimi krivimi nauki Serveta, v kateri se dokáže, da se morajo krivoverci z mečem obsoditi« (1554): »Mea enim opera factum fuisse affirmant, ut Viennae... captus fuerit. Sed unde mihi tanta cum papae satellitio repente familiaritas? unde etiam tanta gratia? Scilicet credibile erit literas inter eos ultro citroque volitare, quibus non minus est inter se dissidium quam Christo cum Belial. Quare pluribus verbis tam futilem calumniam refellere nihil attinet, quae simplici negatione fracta concidit.« Tako slabo se je »reformator« zagovarjal pred ljudskim glasom, ki ga je že takrat označil za denunciatorja. Protestanski zgodovinar Buisson (Sébastien Castellion. Sa vie et son

oeuvre [1513—1563]; Paris 1892) imenuje to pismo Calvinovo »predržno laž«, podobno drugi. Weiß izkuša zvaliti krivdo od Calvina na katoliško Cerkev, ki je imela o krivoverstvu tako netolerantna naziranja, od katerih se reformatorji niso mogli takoj emancipirati. Že prav — odgovarja Paulus —, toda zakaj pa se vedno reformatorji slavijo kot možje, ki so strli srednjeveškega duha in pokazali pot moderni dobi? Že omenjeni zgodovinar Buisson (Sébastien Castellion; 1892) je opisal življenje Calvinovega sodobnika Castelliona, ki je bil odločen nasprotnik tega, da bi se krivoverci s smrtjo kaznovali in je o tem pisal. Calvin se je strastno bojeval proti njemu. Če je Castellion mogel v takratni dobi priti do svobodoljubnih nazorov, zakaj ne Calvin, ki je bil vendar drugače tako odločen nasprotnik katoliški Cerkvi, da jo je proglašal za satanovo ustanovo. Sicer pa Calvin sam svojega naziranja o smrtni kazni za krivoverce ni izvajal iz »srednjeveške Cerkve«, marveč iz sv. pisma stare zaveze. Skliceval se je izrecno na Mojzesa, ki je velel krive preroke uničiti. (»Me Iudaeum appellat, quia iuris rigorem intactum relinquo.« Calv. Opp. VIII 162.) Prav piše sicer veliki oboževatelj Calvina, protestant Zaku (Studien über J. Calvin; Gütersloch 1894, 57): »Napačno je, če se Kalvinov nastop proti krivovercem izvaja iz srednjeveške rimske prakse in nasproti Rimu. Calvin sam se sklicuje na Mojzesa, ko zagovarja svoje ravnanje v aferi Servet. Calvina ne gre razlagati iz njegove dobe in človeških tradicij — v kolikem oziru jo je premagal samo on! — marveč iz njegove popolne odvisnosti od sv. pisma stare zaveze... Na vsak način dejstvo, da je genevski »reformator« utajil javno svoj grd čin, svojo očitno denunciacijo, ne meče nanj lepe luči.

F. T.

O Bosni in Hercegovini piše v »Österreichische Rundschau« bivši minister dr. J. M. Baernreither. V zadnjem zvezku (XXI. 2. 15. okt. 1909) opisuje bogate prehistorične najdbe po bosenski zemlji. Ker veže Balkan vzhod z zapadom, sever z jugom in je že precej dognano, da je zapad prejel kulturo od vzhoda, sever od juga, je »Bosna dandanes za prazgodovino eno najvažnejših polj«. Zato se je Avstrija takoj po okupaciji lotila izkopavanja in zbiranja. Velike zasluge si je pridobil prerano umrl dr. Makanec (Zagrebcan), ki je osnoval v Sarajevu muzejsko društvo. Ko so začeli kopati, se je pokazalo silno bogastvo iz vseh dob: neolitične najdbe v Butmiru, tisoči grobov iz halstadtske dobe na Glasincu, tabori in naselbine na sto krajih, grobišča in stavbe na koleh ob Uni in Sani, razvaline starih, doslej neznanih mest. Velika nekropola Jezerine je n. pr. iz V. st. pred Kristusom, a so jo rabili tudi še v rimski dobi do l. 100. po Kr. V tem okraju so se vrstile druga za drugo ilirska, keltska in rimska kultura. V grobišču in stavbah na koleh v Donji Dolini ob Savi so dobili ščite iz bronu in železa, zaponke iz jantara, srebrne igle, čelade ilirske oblike, železne sulice, nože, bronsne bisere, raznovrstno lončeno posodje, lepe čaše-ročkice iz rdečega ila, žare iz črnega ila, drsalke iz kosti, tudi kovan denar, barbarski posnetek makedonskih draham. V umetnosti so sledi »prehistoričnega helenizma«. Tudi za trgovske zveze v prazgodovinski dobi bodo bosenske najdbe znamenite. Tu se dobi jantar z baltiskih bregov poleg najkrasnejše čelade, ki bi dičila Palado Ateno. V Donji Dolini še vedno kopljejo.

»Vom Urthier zum Menschen.«

— Knjigo, ki jo je pod tem naslovom napisal dr. K. Günther (sirili so jo tudi po Slovenskem), ostro, a pravično

kritizira R. Handmann v reviji »Natur u. Offenbarung« (XCV. B. 1909. 9 H.). Način, kako dokazuje Günther, da se je človek razvil iz praživali in le-te iz nežive snovi, je tipičen. Tu je polno »zdi se, verjetno je, utegnilo bi biti, ni nemogoče, bržčas...«, nazadnje pa sklep: »nobenega dvoma torej ni, da je tako«. Vse dokazovanje sloni potemtakem na samih hipotezah. Zlasti operira dr. Günther z načelom: »Prirodoslovje mora vse razložiti s fizikalno-kemičnimi silami«. A to je čisto samovoljna trditev. Prirodoslovje, če se omeji na pozitivno polje, more seveda razlagati le s fizikalno-kemičnimi silami. Toda napačna je dvojna podstava: prvič podstava, kakor da je pozitivno prirodoslovje vsa veda, in drugič podstava, kakor da se mora vse dati razložiti s fizikalno-kemičnimi silami. Poleg pozitivnega prirodoslovja so še druge vede: če torej prirodoslovec česa ne more razložiti, ne sledi še, da se sploh ne da razložiti. Potem pa je samovoljna misel, da se mora dati vse razložiti ravno s fizikalno-kemičnimi silami. Tu se predpostavlja, kar je treba šele dokazati, namreč da delujejo v narodi samo fizikalno-kemične sile. Edino logična in znanstvena metoda je, če prirodoslovec razloži, kar more; izkuša razložiti, kar ne presega fizikalno-kemičnih sil; če pa kak pojav ne gre v ta okvir, da prizna: tega s fizikalno-kemičnimi silami ni mogoče razložiti. Ko bi prirodoslovci tako ravnali, bi kmalu izginil prepad, ki se jim zdi, da loči krščansko filozofijo in moderno pozitivno vedo. Nesoglasja je krivo samovoljno zamenjavanje hipotez z dejstvi, a ne prirodoslovna veda. Pozitivna veda more le izpovedati, da se razvoj življenja iz nežive snovi s samimi fizikalno-kemičnimi silami ne da razložiti, pravtako kakor se ne da razložiti, da bi se začela mrtva stvar sama od sebe

gibati. To je pozitiven zakon fizike in znanstven rezultat metafizike. Güntherjevo delo je torej v bistvu neznanstveno.

»Pjesme.« — O. Fra Bona Zec, trečoredac, je izdal venec hrvaških pesmi z motom: »Luč, istina i sloboda . . . Krst je.« Pesmice so izliv globokega religioznega čuvstva in velike domovinske ljubezni. Ena z naslovom »Anđeo hrvatske mladeži« je posvečena biskupu dr. A. Mahničju: »Trgao je mač ognjeni — jer On ne će da ti laska —; U noć vitla — gle! — Mačem vitla, glasom grmi: Bog Te zove i Hrvatska! — Kud to lutaš sve?« . . .

»Český Slovník bohovědný« vrlo napreduje. Izšel je že 4. sešitek (Agar — Ailloud). V tem zvezku je tudi razprava o agnosticizmu in o agrarnem vprašanju.

Cerkev v Ameriki. — »Ave Maria«, slovenski nabožni list za jugoslovanske izseljenike v Ameriki, ima v zadnji (8) št. uradno statistiko verskih družb v Združenih državah. Po tem štetju so imele l. 1906. vse vere skupaj 32,936.445 pristašev. Ker imajo Združene države nad 75 milijonov prebivalcev, jih je torej nad polovico brez veroizpovedi. Izmed vernikov jih je 12,079.142 kato-

likov, 5,749.838 metodistov, 5,662.234 baptistov, 2,112.494 luteranov, 1,830.555 prezbiterijancev in 1,142.359 »učencev Kristovih«. Katoliška cerkev je napredovala od zadnjega štetja z ozirom na druge verske družbe za 93.5 %. — O tej priliki toplo priporočamo list »Ave Maria«, ki se toliko trudi, da bi ohranil Slovence zveste Bogu in Cerkvi. List je obenem glasilo družbe sv. Rafaela in za to družbo se bo porabil tudi ves prebitek, ki bi se utegnil pokazati. Naročanje (naročnina je K 3.75) posreduje: Dr. P. Gvido Rant, profesor, Kamnik, Kranjsko.

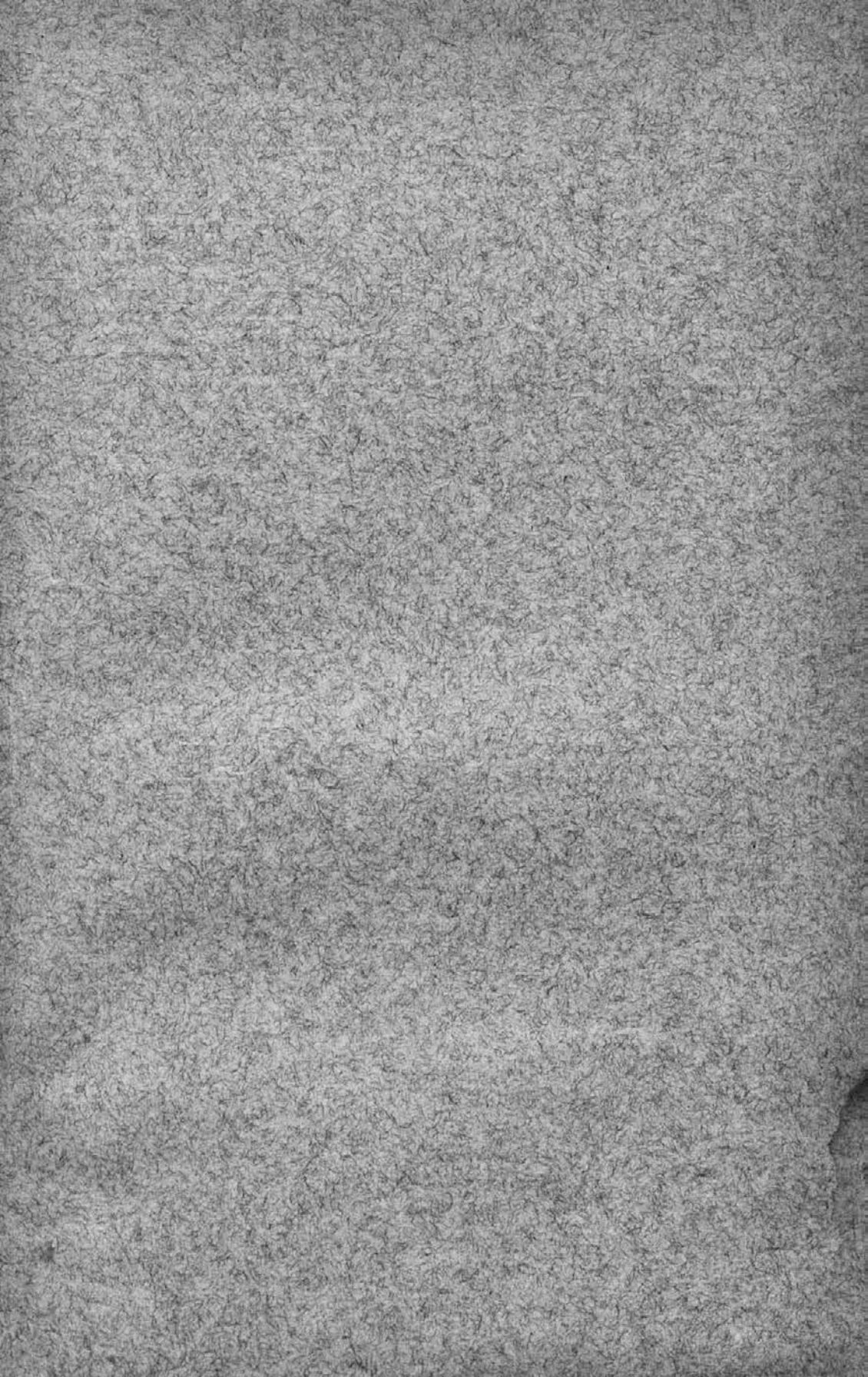
Serafinski Perivoj v Sarajevu je izšel v spomin sedemstoletnice frančiškanskega reda v krasni slavnostni obliki. Poleg mnogih slik hrvaških samostanov in redovnikov prinaša ta zvezek (XXIII. br. 10) zanimive članke, tičeče se sv. Frančiška in frančiškanskega reda. Tako: Dr. Iso Kršnjavi, Vanjski uzrok obračenja sv. Franje; dr. o. Leo Petrovič, Postanak, razvitak i razdioba franjevačkoga reda v razne ogranke; fra B. Vidović, Franjevački red i socialno pitanje; dr. fra K. Eterović, Duh sv. Franje, Napev pjesme brata sunca; dr. o. I. Jelenić, Djelovanje Franjevaca na polju kulture.

Glasnik Leonove družbe.

Odbor »Leonove družbe« je sklenil, da izda »Leonova družba« s sodelovanjem društva za krščansko umetnost in pomočjo katoliškega tiskovnega društva »Topografijo umetniških spomenikov v slovenskih deželah«. Najprej bi izšla umetniška topografija Kranjske v 5 knjigah: Ljubljana, osrednje Kranjsko, Gorenjsko, Dolenjsko, Notranjsko. Pripravlja se že prva knjiga o umetniških spomenikih Ljubljane in okolice kot prve kulturne enote. Morda izide že o Božiču 1910. Delo bo obsegalo splošno razpravo o faktorjih, ki so vplivali na razvoj umetnosti po Slovenskem v raznih dobah, karakteristiko posameznih dob (Ljubljani n. pr. je dala današnje lice baročna doba), opis spomenikov, zgodovino, umetniško kritiko, načrte, fotografije, slike itd. Delo naj bi bilo monumentalen temelj zgodovini slovenske umetnosti.

FR. ČUDEN

: urar in trgovec :

Ljubljana, Prešernove ulice

Največja izbira vsakovrstnih ur

Ceniki zastonj. : Ceniki zastonj.

Stavb. umet. in konstr. ključavničarstvo

Jos. Weibl

nasl. J. Spreitzerja

priporoča si občinstvu
in prečastili duhovščini

: svojo izborno :
urejeno delavnico

Cene solidnemu delu so
: dokaj nizke. :

Specijaliteti: Valjčni
zastori železne kon-
strukcije, vod. sesilke,
napeljavane vodovo-
dov, Napravljiva troš-
kovnike in načrte po
poljubnih risbah v raz-
ličnih slogih ter po-
šilja pošlino prosto.

Vse poprave izvršuje
: po najnižji ceni. :

Najsigurnejša prilika za štedenje!

**Vzajemno pod-
porno društvo v**

: Ljubljani :

registr. zadruga z om. poroštvom

Kongresni trg šte. 19

sprejema vsak delavnik od 9.—12. ure
dopolodne hranilne vloge ter jih obre-
stuje po 4%, to je: daje za 200 K
9 K 50 h na leto. Druge hranilne klij-
šice se sprejemajo kot gotov denar,
ne da bi se njih obrestovanje prekinilo.

Kanonik Andrej Kalan I. r.,
predsednik.

Kanonik Ivan Sušnik I. r.,
podpredsednik.

: Ljubljana, :

Stari trg šte. 10.

Iv. Podlesnik ml.

priporoča svojo trgovino

s klobuki in čevlji

Velika zaloga

Zmerne cene

Solidno blago

: Ljubljana, :

Stari trg šte. 10

Dr. Jos. Gruden: :

**Cerkvene razmere med Slo-
venci v 15. stoletju in usta-**

: novitev ljubljanske škofije :

Po arhivalnih virih. Str. 121 + str. 23
listin in regist + seznamek virov in
: uporabljenih znanstvenih del. :

Tekst pojasnjuje 19 slik. — Cena 5 K. — Dobl
: se v Katoliški Bukvarni v Ljubljani. :

Dr. Fr. Kos:

**Gradivo za zgodovino Slo-
vencev v srednjem veku.**

: I. knjiga (l. 501—800) :

str. LXXX+415 . . . K 8—

: II. knjiga (l. 801—1000) :

str. LXXXIV + 514 . . . K 10—

Za redne člane »Leonove družbe« I. knjiga
K 4—, II. K 5—. : Za podporne člane »Leo-
nove družbe« I. knjiga—K 5—, II. kron 7—.

: Leonova družba v Ljubljani. :